

«ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΓΡΑΜΜΕΣ»

Η εκπαίδευση και η πολιτιστική παραγωγή στις φυλακές της Ακροναυπλίας την περίοδο 1937-1943

Β΄ Εξάμηνο Σπουδών

Μάθημα: Παραστατικές τέχνες και άλλες τέχνες (DIE-202)

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Νάντια Κατή (Α.Μ. 5052201701013)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Άλκηστις Κοντογιάννη

ΝΑΥΠΛΙΟ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΟΙ ΦΥΛΑΚΕΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1937-1943.....	5
1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	5
1.1. Το «Ιδιώνυμο» του Βενιζέλου.....	5
1.2. Από τους πρώτους πολιτικούς κρατούμενους στην Ακροναυπλία ως τη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου	6
1.3. Η Ακροναυπλία ως «Στρατόπεδο Συγκεντρώσεως Κομμουνιστών»	8
1.4. Επικοινωνία των δύο περιόδων.....	9
2. Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	10
3. ΟΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ.....	12
4. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	14
5. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ.....	20
6. Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ	23
6.1. Η ορχήστρα.....	24
6.2. Το Θέατρο.....	25
6.3. Θεωρητική προσέγγιση του Θεάτρου.....	27
6.4. Μεταφράσεις.....	29
6.5. Αποτίμηση	29
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	30
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	32
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	33
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	35

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι φυλακές και οι τόποι εξορίας πολιτικών κρατουμένων της Ελλάδας στη διάρκεια του 20ού αιώνα αποτελούν ένα μεγάλο πεδίο έρευνας που, εκτός από κοινωνιολογικό και ιστορικοπολιτικό ενδιαφέρον, παρουσιάζει μεγάλο πλούτο εκπαιδευτικής και πολιτιστικής παραγωγής, ο οποίος εν πολλοίς δεν έχει αναδειχθεί παρά από ελάχιστες έρευνες. Στην παρούσα εργασία μελετάται η περίπτωση των φυλακών της Ακροναυπλίας την περίοδο 1937-1943, αναφορικά με τους άξονες των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων που αναπτύχθηκαν στο πρώτο αυτό διάστημα της λειτουργίας τους, ως φυλακές πολιτικών κρατουμένων.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Ακροναυπλία, πολιτικοί κρατούμενοι, εκπαίδευση, πολιτιστική παραγωγή, Δημήτρης Γληνός, ψυχαγωγία, διαλέξεις

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην εκπαίδευση και στη διά βίου μάθηση» του τμήματος Θεατρικών σπουδών Ναυπλίου και εντάσσεται στη συλλογική έρευνα των μεταπτυχιακών φοιτητών του ακαδημαϊκού έτους 2017-18, που είχε ως σκοπό να αναδείξει και να αναλύσει ενδιαφέρουσες πτυχές των ιστορικών και σύγχρονων φυλακών της Αργολίδας.

Η έρευνα υλοποιήθηκε με κύριο εργαλείο την ποιοτική μέθοδο της συνέντευξης και υποστηρίχθηκε από τη βιβλιογραφική έρευνα και την παράθεση ντοκουμέντων. Τα πρόσωπα που παραχώρησαν συνεντεύξεις είναι ο Μανώλης Γλέζος, ο Δημήτρης Λιβιεράτος και η Κυριακή Καμαρινού.

Οι άξονες που απασχόλησαν τη συγκεκριμένη έρευνα είναι η εκπαίδευση και η πολιτιστική παραγωγή των φυλακών της Ακροναυπλίας την περίοδο 1937-1943. Παρότι οι ιστορικές και κοινωνιολογικές πτυχές των φυλακών δεν ανήκουν στο ερευνητικό πεδίο του παρόντος πονήματος, κρίθηκε απαραίτητο να γίνει σύντομη παράθεση του ιστορικού πλαισίου, της πληθυσμιακής σύνθεσης καθώς και του χαρακτήρα των οργανωτικών δομών των φυλακών την αντίστοιχη περίοδο, προκειμένου να παρουσιαστούν πληρέστερα οι βασικοί άξονες και να αναδειχθεί η αξία της δραστηριότητας των πολιτικών κρατουμένων. Οι τρεις πρώτες ενότητες αναπτύχθηκαν με βάση τα στοιχεία της βιβλιογραφικής έρευνας, ενώ ο κύριος όγκος των στοιχείων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις προέρχεται από την Κυριακή Καμαρινού.

ΟΙ ΦΥΛΑΚΕΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1937-1943

1. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Το «Ιδιώνυμο» του Βενιζέλου

Ερευνώντας την ιστορική και νομική ρίζα του «Στρατοπέδου Συγκεντρώσεως Κομμουνιστών Ακροναυπλίας» οδηγούμαστε σε έναν φιλελεύθερο πολιτικό, τον Ελευθέριο Βενιζέλο, και την αμφιλεγόμενη τετραετία 1928-1932. Σε προεκλογική συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη, λίγο πριν από τις εκλογές του 1928, ο Βενιζέλος κάνει σαφείς τις προθέσεις του απέναντι στις ανατρεπτικές ιδέες: «Πάσα απόπειρα διαταράξεως ή βιαίας ανατροπής του αστικού καθεστώτος, του οποίου στερεά θεμέλια είναι η πατρίς, η οικογένεια, η ιδιοκτησία, θα εύρη αντιμέτωπον την πυγμήν του κράτους. [...] Είμεθα αποφασισμένοι να εξοπλίσωμεν το κράτος και τας αρχάς του διά τας αναγκαίας νομοθεσίας, όπως καταστή δυνατή η αποτελεσματική κοινωνική άμυνα κατά των απροκάλυπτων ανατρεπτικών ενεργειών των εχθρών του κοινωνικού καθεστώτος».¹

Τελικά ο νόμος «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» με τον αριθμό 4229/25.07.1929 έμεινε στην ιστορία ως «Ιδιώνυμο» και προέβλεπε πως «Όστις επιδιώκει την εφαρμογή ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν τη διά βιαίων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού καθεστώτος, ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας, ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον εξ μηνών. Προς τούτοις επιβάλλεται διά της αποφάσεως και εκτοπισμός ενός μηνός μέχρι δύο ετών εις τόπον εν αυτή οριζόμενον. Μετά τας αυτάς ποινάς τιμωρείται και όστις επωφελούμενος απεργίας ή λοκ-άουτ, προκαλεί ταραχάς ή συγκρούσεις». Την ημέρα ψήφισης του νομοσχεδίου, από το βήμα της Βουλής, ο Βενιζέλος είπε: «Το νομοσχέδιον δεν επιδιώκει να διώξη τον κομμουνισμόν ως ιδέαν, αλλά τη Γ' Διεθνή και τας μπολσεβικικάς αρχάς αυτής, αίτινες απέχουν πολύ του ιδεώδους κομμουνισμού. Το νομοσχέδιον επιδιώκει τη δίωξιν των οπαδών της Γ' Διεθνούς. Δε δυνάμεθα να διώξωμεν τον κομμουνισμόν, διότι και ο Χριστός υπήρξε κήρυξ της ιδέας αυτής. Ο Χριστός διεκήρυξε πρώτος τον κομμουνισμόν, αλλά από την υψηλήνιδεολογίαν του κομμουνισμού μέχρι των ανατρεπτικών ενεργειών των ανθρώπων της Μόσχας, υπάρχει διαφορά».² Ωστόσο, όταν ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, επικεφαλής της αριστερής πτέρυγας των Φιλελευθέρων, πρότεινε να διώκονται και οι ενέργειες των

¹<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1341062>, (ημερομηνία επίσκεψης 4.7.18)

²Ο.π.

φασιστών με το «Ιδιώνυμο», ο Βενιζέλος απέρριψε την πρότασή του. (Αλιβιζάτος, 1983: 390-391).

Η ψήφιση του «Ιδιωνύμου» ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας,³ ενώ ακόμη ο λόγος θέσπισής του, πέραν του προφανούς, δηλαδή της αποφυγής του κινδύνου κοινωνικής ανατροπής, παραμένει αντικείμενο έριδας ανάμεσα στους ερευνητές της περιόδου.⁴ Ωστόσο, όλοι συμφωνούν πως το μέτρο ήταν ατυχές.⁵ «Αυτό το έκτακτο νομοθετικό οπλοστάσιο στράφηκε, κατά πρώτο λόγο, κατά της επέκτασης του εργατικού κινήματος [...] Πάνω από το 60% των ατόμων που καταδικάστηκαν από το 1929 ως το 1937 για εγκλήματα κατά της ασφαλείας του κράτους και με το "Ιδιώνυμο" ανήκε στην εργατική τάξη» (Αλιβιζάτος, 1983: 359).

1.2. Από τους πρώτους πολιτικούς κρατούμενους στην Ακροναυπλία ως τη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου

Από μια ειρωνεία της ιστορίας, οι πρώτοι πολιτικοί κρατούμενοι που φτάνουν στις φυλακές της Ακροναυπλίας, τον Απρίλιο 1935, είναι βενιζελικοί και μάλιστα αξιωματικοί που απομακρύνονται από το στράτευμα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του Μαρτίου 1935, που θα έχει ως συνέπεια την παλινόρθωση της βασιλείας και τελικά την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά, της 4ης Αυγούστου. Στα τέλη του 1935, οι βενιζελικοί αξιωματικοί αποφυλακίζονται.

Ιστορικοί χαρακτηρίζουν μνημειώδη τα λάθη που έγιναν κατά την προετοιμασία και εκτέλεση αυτού του πραξικοπήματος, εμπνεύσεως Πλαστήρα, που είχε σκοπό να επαναφέρει τον Βενιζέλο στην εξουσία, την οποία είχε χάσει εντωμεταξύ από το Λαϊκό Κόμμα. Το πραξικόπημα αποτυγχάνει και δίνει την ευκαιρία που αναζητούσαν οι αντιβενιζελικοί και βασιλόφρονες να εκκαθαρίσουν το στράτευμα από τα «βενιζελικά στοιχεία».

³<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1341062>(ημερομηνία επίσκεψης 4.7.18).

⁴Ενδεικτικά και μόνο αναφέρουμε ότι άλλες εκδοχές αποδίδουν την απόφαση αυτή του Βενιζέλου κυρίως στην «αποδοχή, από το Κομμουνιστικό Κόμμα, της πρόσφατης φιλοβουλγαρικής απόφασης της Κομμουνιστικής Διεθνούς, που είχε ζητήσει την απόσπαση της Μακεδονίας από την ελληνική επικράτεια» (http://www.venizelos-foundation.gr/images/content/content/venizelos_gymnasium.pdf), ενώ άλλοι στην επιρροή του συντηρητικού υπουργού Εσωτερικών Κ. Ζαβιτσιάνου, επάνω στο Βενιζέλο (Γρηγοριάδης, Δαφνής, <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1341062>).

⁵«Λοιπόν με το ιδιώνυμο τούτο, όπως λέμε εμείς οι Μυτιληνιοί: πήρε ο στραβός κατήφορο· και η φτωχιά εργατιά, που ξεσηκωνόταν για ένα κομμάτι ψωμί, πλήρωσε τα σπασμένα. Τα πλήρωσε αργότερα όλη η χώρα. Ο Βενιζέλος που το έφτιαξε και οι δικαστές που το εφάρμοσαν, με αστυνομική συνείδηση, είναι μια από τις αιτίες της αγριότητας που πήραν κατόπι οι κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα» Ασημάκης Πανσέληνος, Τότε που ζούσαμε, Κέδρος, Αθήνα 1983, σσ. 194-195, στο http://www.venizelos-foundation.gr/images/content/content/venizelos_gymnasium.pdf, σελ. 151 (ημερομηνία επίσκεψης 4.7.18).

Έτσι, 1.800 βενιζελικοί αξιωματικοί αποπέμπονται. Με την επικράτηση των αντιβενιζελικών στον στρατό, άνοιγε πια ο δρόμος για την παλινόρθωση της μοναρχίας. Οι ακραίοι φιλοβασιλικοί άρχισαν να πιέζουν τον πρωθυπουργό Τσαλδάρη να προχωρήσει σε πολιτειακό δημοψήφισμα. Οι επικεφαλής των τριών Όπλων (Παπάγος, Ρέππας, Οικονόμου), διαπιστώνοντας τον δισταγμό του, τον ανατρέπουν με νέο πραξικόπημα τον Νοέμβριο 1935 και επαναφέρουν τη βασιλεία και τον βασιλιά Γεώργιο στην Ελλάδα. Εκείνος με τη σειρά του, λίγο αργότερα, συμπράττει με τον Μεταξά στην κατάργηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και στην επιβολή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου 1936.⁶

Ανάμεσα στις πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου ήταν ο αναγκαστικός νόμος 117/18.09.1936 σε συνέχεια του βενιζελικού «Ιδιωνύμου», επαναλαμβάνοντας τις κύριες διατάξεις του επί το αυταρχικότερον και εισάγοντας νέα «εγκλήματα». Οι βασικές διατάξεις του μεταξικού «Ιδιωνύμου» προέβλεπαν ποινή φυλάκισης μέχρι 5 ετών και ποινή εκτόπισης έξι μηνών μέχρι δύο ετών για οποιονδήποτε «όστις εγγράφως, προφορικώς ή καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον αμέσως ή εμμέσως επιδιώκει την διάδοσιν, ανάπτυξιν και εφαρμογήν θεωριών, ιδεών ή κοινωνικών, οικονομικών και θρησκευτικών συστημάτων τεινόντων εις την ανατροπήν του κρατούντος εν τη χώρα κοινωνικού καθεστώτος ή εις την απόσπασιν ή αυτονόμισιν μέρους της επικρατείας ως και ο προσηλυτίζων εις τας θεωρίας, ιδέας και συστήματα ταύτα καθ' οιονδήποτε τρόπον». Η διαφορά ανάμεσα στο βενιζελικό και το μεταξικό «Ιδιώνυμο», όπως σημειώνει ο Αλιβιζάτος, είναι η εξής: «Η εξέλιξη σχετικά με το κύριο έγκλημα που προβλεπόταν από το αντίστοιχο άρθρο του “ιδιωνύμου” ήταν σαφής: δεν ήταν απαραίτητο να είχε επιδιώξει ο κατηγορούμενος την εφαρμογή ιδεών “εχουσών ως έκδηλονσκοπόν” τη “διά βιαίων μέσων” ανατροπή του κρατούντος κοινωνικού συστήματος όπως προέβλεπε ο νομοθέτης του 1929. Για το νομοθέτη του δικτατορικού καθεστώτος αρκούσε για την καταδίκη των προσώπων κατά των οποίων στρεφόταν, η απόπειρα να διαδοθούν οι ιδέες αυτές με οποιαδήποτε μέσο» (Αλιβιζάτος, 1983: 418).

⁶Πληροφορίες αντλήθηκαν από τα επεισόδια της εκπομπής «Ιστορικοί περίπατοι» που προβλήθηκαν 24.04.2018 και 05.06.2018 στην EPT1. Βλ. <http://webtv.ert.gr/ert1/istorikoi-peripatoi/24apr2018-istorikoi-peripatoi/> και <http://webtv.ert.gr/promo/05ion2018-istorikoi-peripatoi/>

1.3. Η Ακροναυπλία ως «Στρατόπεδο Συγκεντρώσεως Κομμουνιστών»

Περίοδος 1937-1943

Τον Φεβρουάριο του 1937 οι φυλακές της Ακροναυπλίας μετατράπηκαν σε «Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Κομμουνιστών». Η αρχική ονομασία των φυλακών ήταν «Κομμουνιστικά Φυλακάκια Ακροναυπλίας»· η πινακίδα άλλαξε σε «Στρατόπεδον Συγκεντρώσεως Κομμουνιστών Ακροναυπλίας» έπειτα από διαμαρτυρίες των πολιτικών κρατούμενων, οι οποίοι υποστήριζαν ότι δεν είναι φυλακισμένοι αλλά εξόριστοι.⁷ Είχαν δε προηγηθεί σκέψεις – τόσο από τον γενικό επόπτη των φυλακών, Γλυκοφρύδη, όσο και από τον τότε υπουργό Δημόσιας Τάξης, Μανιαδάκη– για τον διαχωρισμό ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες κρατούμενων, ώστε να μην επηρεάζουν πολιτικά οι κομμουνιστές τους ποινικούς κρατούμενους.⁸

Αυτό κράτησε μέχρι τον Φεβρουάριο του 1943, οπότε και κλείνει η πρώτη περίοδος λειτουργίας της Ακροναυπλίας. Περίπου 1.000 πολιτικοί κρατούμενοι πέρασαν το κατώφλι του κάτεργου, οι οποίοι ήταν και ο κύριος όγκος των κρατούμενων της δικτατορίας του Μεταξά. Οι πρώτοι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στην Ακροναυπλία από τα κρατητήρια της Ασφάλειας στην Αθήνα και στον Πειραιά. (Φλουντζής, 1979: 14).

Με την έναρξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου οι έγκλειστοι στέλνουν δύο υπομνήματα προς την κυβέρνηση προκειμένου να πολεμήσουν στο Μέτωπο, αλλά απορρίπτονται.⁹ Στις 28 Απριλίου 1941 η φρουρά παραδίδεται στους Γερμανούς και το στρατόπεδο συνεχίζει να λειτουργεί υπό ελληνική διοίκηση. Από τον Σεπτέμβριο του 1942 αρχίζει η διάλυση του στρατοπέδου, που ολοκληρώνεται τον Φλεβάρη του 1943. Οι Ακροναυπλιώτες παραδίδονται και τυπικά στους κατακτητές, και διασκορπίζονται σε διάφορα στρατόπεδα και σανατόρια· οι περισσότεροι οδηγούνται, στις αρχές του 1943, στο ιταλικό στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Λάρισα.

Περίοδος 1946-1966

Το 1946 επαναλειτουργούν οι φυλακές της Ακροναυπλίας. Αναφορικά με τους αριστερούς κρατούμενους των δύο περιόδων, ο Μανώλης Γλέζος υπογραμμίζει ότι «τους κρατούμενους της πρώτης περιόδου τούς είχε

⁷Υπό τον χαρακτηρισμό «κομμουνιστές» δεν τίθενται μόνο όσοι ανήκαν στο ΚΚΕ, αλλά όλοι οι κρατούμενοι αριστερών-μαρξιστικών πεποιθήσεων, ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές τους διαφοροποιήσεις.

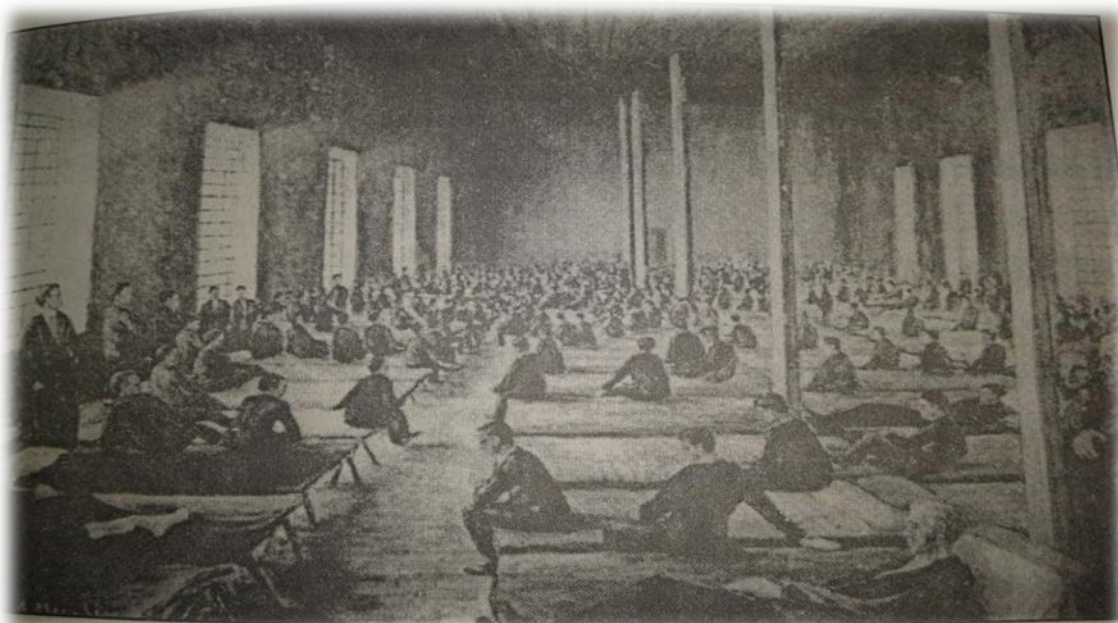
⁸https://www.argolikeseidhseis.gr/2013/10/blog-post_4275.html (ημερομηνία επίσκεψης 4.7.18)

⁹<https://left.gr/news/oi-kratoymenoi-kommoynistes-tis-akronayplias-kai-egklima-polemoy-ton-metaxikon-arhon> (ημερομηνία επίσκεψης στις 4.7.18)

συλλάβει το μεταξικό καθεστώς, ο Μανιαδάκης, ενώ οι κρατούμενοι της δεύτερης περιόδου ήταν αριστεροί αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, για τους οποίους είχαν σχηματιστεί δικογραφίες και περίμεναν την εκδίκαση της υπόθεσής τους». Ωστόσο, ο Μανώλης Γλέζος αναφέρει πως, όσο βρισκόταν στην Ακροναυπλία (1949) η στρατιωτική διοίκηση παρέκαμψε τα νόμιμα προβλεπόμενα και αποφάσισε την εκτέλεση ορισμένων υπόδικων εγκλείστων. Τελικά, τον Φεβρουάριο του 1966 έκλεισαν οριστικά οι φυλακές της Ακροναυπλίας.

1.4. Επικοινωνία των δύο περιόδων

Παρά το γεγονός ότι οι κρατούμενοι της πρώτης και της δεύτερης φάσης λειτουργίας των φυλακών της Ακροναυπλίας δεν είναι τα ίδια πρόσωπα, η έμμεση επικοινωνία των εγκλείστων των δύο αυτών περιόδων είναι πολύ πιθανή. Ο Μανώλης Γλέζος στη συνέντευξή του αναφέρει πως βρέθηκαν σημειώματα που είχαν αφήσει οι κρατούμενοι της πρώτης περιόδου σε κρύπτες, ενώ η Κυριακή Καμαρινού υπογραμμίζει ότι οι παρακαταθήκες που άφησε η Ακροναυπλία της πρώτης περιόδου εξακτινώθηκαν τόσο στη δεύτερη περίοδο λειτουργίας των φυλακών όσο και στους υπόλοιπους τόπους κράτησης και εξορίας.

Πίνακας του Δ. Μεγαλίδη

2. Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Κατά την πρώτη περίοδο (1937-1943) βρέθηκαν στις φυλακές της Ακροναυπλίας συνολικά περί τα 989 άτομα, σύμφωνα με στοιχεία που απαντούν στο βιβλίο *Ακροναυπλία και Ακροναυπιώτες 1937-1943* του Αντώνη Φλούντζη,¹⁰ γιατρού και κρατούμενου της ίδιας φυλακής, βάσει των ονομάτων που ο ίδιος μπόρεσε να συγκεντρώσει. Ο Νίκος Μπελογιάννης, ο Δημήτρης Γληνός, ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ο Άγις Στίνας, ο Παντελής Πουλιόπουλος, ο Ναπολέων Σουκατζίδης, ο Γιάννης Ζεύγος και άλλα στελέχη του ΚΚΕ και του εργατικού κινήματος είναι μερικοί από εκείνους που θα φυλακιστούν το διάστημα αυτό στην Ακροναυπλία.

Από το σύνολο των κρατουμένων, τη μεγάλη πλειονότητα αποτελούν οι αγρότες και οι εργάτες, ενώ η μεσαία τάξη και η διανοήση ανερχόταν στο 1/3 του συνολικού πληθυσμού (Καμαρινού, 2005: 125). Ενδεικτικός της κατανομής αυτής είναι ο συγκεντρωτικός πίνακας που βασίστηκε σε καταγραφή της Κυριακής Καμαρινού:¹¹

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ
Αγρότες, μικροκτηματίες	128
Βιομηχανικοί εργάτες, βιοτέχνες, οικοδόμοι	337
Δημόσ./Ιδιωτ. υπάλληλοι, λογιστές, δημοσιογράφοι, παραϊατρικά επαγγέλματα, μεταφορείς, έμποροι	223
Καθηγητές/δάσκαλοι, φοιτητές, μαθητές, γεωπόνοι, γιατροί, δικηγόροι	67
Καλλιτέχνες	8
Αγνώστου επαγγέλματος, ανεπάγγελτοι	226
Σύνολο	989

Η παρουσίαση της κοινωνικής προέλευσης του έγκλειστου πληθυσμού διευκολύνει να αποκρυσταλλωθεί και να προσεγγιστεί το μορφωτικό του

¹⁰Φλούντζης, Αντώνης. (1979). *Ακροναυπλία και Ακροναυπιώτες 1937-1943*. Αθήνα:Θεμέλιο. σ. 469. Στον κατάλογο του Βασίλη Μπαρτζιώτα αναφέρονται 650 κρατούμενοι (Μπαρτζιώτας, 1981: 125). Ωστόσο, σύμφωνα με υποσημείωση του ίδιου, ο συγκεκριμένος αριθμός δίνεται με την προσωπική του επιφύλαξη για παραλήψεις ονομάτων και λάθη.

¹¹Καμαρινού, Κυριακή. (2005). *Τα «Πέτρινα» Πανεπιστήμια: Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες 1924-1974*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή. σ. 125.

επίπεδο. Εξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι μεγάλος αριθμός των κρατουμένων ήταν αναλφάβητοι ή στοιχειωδώς εγγράμματοι, ενώ σημαντικός είναι ο αριθμός όσων έχουν λάβει βασική και ανώτερη εκπαίδευση και θα αναλάβουν τον ρόλο των επιμορφωτών, σε θέσεις διδασκαλίας αντίστοιχες των γνώσεών τους.

Οι γιατροί της Ακροναυπλίας (1937)
Απουσιάζουν οι Κοσμερίδης και Κορδώνης

Καπνεργάτες της Ακροναυπλίας (1939)

Οι νέοι της Ακροναυπλίας το 1939

3. ΟΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ

Η ζωή στο στρατόπεδο εκτυλισσόταν κυρίως ανάμεσα στους τέσσερις θαλάμους, τα προαύλια και την απομόνωση. Οι κρατούμενοι της Ακροναυπλίας, προκειμένου να οργανώσουν τον καθημερινό τους βίο και να καλύψουν περισσότερο αποτελεσματικά τις ανάγκες τους και τις τρέχουσες υποθέσεις, δημιούργησαν ποικίλες δομές που είχαν κολεκτιβιστικά χαρακτηριστικά. Με πρωτοβουλία λοιπόν των κρατουμένων που ανήκαν στο Κομμουνιστικό Κόμμα, οργανώθηκε η Ομάδα Συμβίωσης Πολιτικών Φυλακισμένων, που αποτελούσε τη βασική οργανωτική δομή και της οποίας λειτουργία καθοδηγούνταν και εποπτευόταν από την Κομματική Επιτροπή (Κομ.Ε) και το επταμελές ή εννιαμελές Γραφείο¹²(Μανούσακας, 1978: 101· Μπαρτιώτας, 1981: 83).

Οι δύο αυτές εποπτικές αρχές διαχειρίζονταν τον καταμερισμό των εργασιών, όριζαν υπεύθυνους για κάθε τομέα και ήταν αρμόδιες για την κεντρική διαχείριση και διανομή των εμβασμάτων –που προέρχονταν είτε από το πενιχρό κρατικό επίδομα απορίας είτε από τους συγγενείς των κρατουμένων– καθώς και των άλλων προμηθειών που έφταναν από έξω. Δημιουργήθηκαν επίσης συνεργεία μαγείρων, ραφτάδων, τσαγκάρηδων, κουρέων, υδραυλικών, ξυλουργών κ.ά., τα οποία αποτελούνταν από ειδικούς τεχνίτες, ενώ την αγορά των τροφίμων στην πόλη αναλάμβαναν ειδικές ομάδες κρατουμένων συνοδεία φρουρών.¹³ Για την εξασφάλιση της καλής λειτουργίας των δομών αυτών, όλοι οι συντονιστές αξιολογούνταν για το έργο τους στις θαλαμικές συνελεύσεις. Ωστόσο, το Γραφείο της Ομάδας Συμβίωσης δεν αναγνωριζόταν από τη διοίκηση του Στρατοπέδου, η οποία είχε ορίσει για κάθε θάλαμο έναν θαλαμάρχη και έναν υποθαλαμάρχη, μέσω των οποίων μεταφέρονταν οι εντολές στους κρατούμενους (Φλούντζης, 1979:97-99).

Η εκπαίδευση και η ψυχαγωγία είχαν συλλογική οργάνωση, όπως και οι υπόλοιπες δομές. Πολύ σύντομα, δημιουργήθηκαν επιμορφωτικές, ψυχαγωγικές και καλλιτεχνικές της ομάδες, στις οποίες συμμετείχαν οι περισσότεροι κρατούμενοι, είτε ως μαθητευόμενοι είτε ως επιμορφωτές. Ακόμη όμως και οι ίδιοι οι επιμορφωτές θα λάβουν τεχνικές ή επιστημονικές γνώσεις από τους συγκρατούμενούς τους. Μάλιστα, για κάθε έναν από τους τέσσερις θαλάμους των φυλακών ορίστηκε υπεύθυνος για τη μόρφωση και υπεύθυνος για την ψυχαγωγία, ενώ ο θαλαμάρχης φρόντιζε, μεταξύ άλλων

¹²Τα μέλη του Γραφείου προέκυπταν από εκλογές στις θαλαμικές συνελεύσεις (Φλούντζης, 1979: 97), ενώ τα μέλη της Κομματικής Επιτροπής διορίζονταν και δεν γίνονταν γνωστά στους υπόλοιπους κρατούμενους. Βλ. https://www.argolikeseidhseis.gr/2013/10/blog-post_4275.html (ημερομηνία επίσκεψης 3.7.2018)

¹³Σύμφωνα με την Κ. Καμαρινού, στη διαδικασία της αγοράς των προμηθειών οι κρατούμενοι τύλιγαν τα τρόφιμα σε εφημερίδες, εξασφαλίζοντας έτσι την ελάχιστη ενημέρωση για την επικαιρότητα.

καθηκόντων, για την τήρηση της ησυχίας του θαλάμου κατά τη διάρκεια των μαθημάτων ή της μελέτης (Φλούντζης, 1979: 97-99).

Σχετικά με τη συμμετοχή των τροτσκιστών και αρχαιομαρξιστών κρατουμένων στις δομές που οργανώθηκαν με πρωτοβουλία των μελών του ΚΚΕ, παρατηρείται διχογνωμία. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Λιβιεράτο, οι 40 περίπου τροτσκιστές και αρχαιομαρξιστές της Ακροναυπλίας δεν συμμετείχαν αλλά «είχαν δημιουργήσει τις δικές τους μορφωτικές ομάδες και έκαναν μαθήματα κυρίως λογιστικής, που θα τους χρειαζόνταν για επαγγελματική αποκατάσταση, και ξένες γλώσσες». Αντίθετα, η Κ. Καμαρινού υποστηρίζει ότι «Υπήρχαν οι κομματικές επιτροπές, αλλά οι ομάδες συμβίωσης ήταν διευρυμένες. Μέλη της ήταν άτομα όλων των πολιτικών αποχρώσεων και απευθυνόταν σε όλους προκειμένου να ενισχύεται η συλλογικότητα. Και συλλογικά διεκδικούσαν ό,τι χρειαζόταν, προκειμένου να υλοποιούνται οι μορφωτικές διαδικασίες».

**Τα συνεργεία της Ακροναυπλίας στα τέλη του 1937
(μάγειρες, φουρναράρηδες κ.ά.)**

4. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Παρά τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, η εκπαίδευση είχε πρωτεύουσα σημασία στην καθημερινότητα της Ακροναυπλίας. Η Ομάδα Συμβίωσης μερίμνησε ιδιαίτερα προκειμένου οι μορφωτικές διαδικασίες να πραγματοποιηθούν οργανωμένα και συστηματοποιημένα, και μάλιστα σε διαμορφωμένες βαθμίδες. Η Κ. Καμαρινού σημειώνει πως η οργάνωση της εκπαίδευσης σε τριτοβάθμια διάταξη είχε ξεκινήσει από τις φυλακές Αίγινας¹⁴ και τις φυλακές Συγγρού: «Η καλλιτεχνική ενασχόληση, η μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και της λογοτεχνίας, είναι διαμορφωμένες και παραδίδονται στην Ακροναυπλία. Εκεί πια αναπτύσσονται και εμπλουτίζονται από σπουδαίους ανθρώπους και διανοούμενους, όπως ο Δημήτρης Γληνός».

Έτσι λοιπόν η εκπαίδευση σε βαθμίδες μεταλαμπαδεύτηκε και στην Ακροναυπλία με στόχο να εμπλακούν όλοι οι κρατούμενοι, ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσης τους, αλλά και να αξιοποιηθεί σε θέση επιμορφωτήτο σύνολο όσων κατείχαν εξειδικευμένες γνώσεις – τεχνικές, παιδαγωγικές και επιστημονικές. Όπως τονίζει ο Δημήτρης Λιβιεράτος: «Όλοι έπαιρναν κάποιες γνώσεις, γιατί όλοι κατέθεταν αυτά που ήξεραν. Οι μορφωμένοι δεν συμπεριφέρονταν σαν αριστοκρατία. Ήταν υπηρέτες του κινήματος και όχι καθοδηγητές του. Αυτό μεταφραζόταν στην επιθυμία τους να διαθέτουν τις γνώσεις που είχαν και στους άλλους συντρόφους».

Παρατηρείται πως, στην ευρύτερη λειτουργία του, το εκπαιδευτικό μοντέλο είχε στοιχεία αλληλοδιδασκτικά, ενώ η διδασκαλία των μαθημάτων πραγματοποιούνταν κυρίως με τη μέθοδο της διάλεξης, στη δημοτική γλώσσα και σε ομάδες των 10-15 ατόμων. Οι μαθητές εξετάζονταν και βαθμολογούνταν (Φλούντζης, 1979: 107).

¹⁴Σε ομιλία της Κ. Καμαρινού με τίτλο «Η γνώση και η μόρφωση βασικό γνώρισμα της κομμουνιστικής πρωτοπορίας: Το παράδειγμα της Ακροναυπλίας» αναφέρεται: «Το επεξεργασμένο στις φυλακές της Αίγινας μορφωτικό πρόγραμμα, από το '32, αποτέλεσε υπόδειγμα για τη σταδιακή διαμόρφωση "συστήματος μαρξιστικών σπουδών". Αφορούσε τρεις βαθμίδες "Σχολών" – κατώτερη, ανώτερη και ανώτατη και "Μορφωτικούς κύκλους". Η "Σχολή Βάσης" ήταν υποχρεωτική για όσους θα παρακολουθούσαν τις άλλες βαθμίδες. Σ' αυτή υπάγονταν τα "Κομματικά Οργανωτικά», τα "Αγροτικά", τα "Συνδικαλιστικά", μέρος των οποίων ήταν και εξάσκηση της ρητορικής ικανότητας, μαθήματα "Συνωμοτισμού" κ.ά. Το αυστηρά ιεραρχημένο σύστημα προέβλεπε μαθήματα Πολιτικής Οικονομίας στην ανώτερη βαθμίδα και στην ανώτατη τα μαθήματα Φιλοσοφίας. Κύκλοι διαλέξεων και ελεύθερες συζητήσεις για ανταλλαγή "πολιτικής", αλλά και επαγγελματικής τεχνογνωσίας συμπληρώνονταν από πρωτοβουλίες πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Συνοψίζοντας τις μαρτυρίες που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις και τις βιβλιογραφικές αναφορές στην εκπαιδευτική δραστηριότητα, παρατηρήθηκε πως στην Ακροναυπλία υλοποιήθηκε ένα ευρύ πρόγραμμα μαθημάτων, τα οποία ταξινομούνταν σε τρεις βαθμίδες: κατώτερη, ανώτερη και ανώτατη. Ως εκ τούτου υλοποιήθηκαν:

A. Μαθήματα κατώτερης εκπαίδευσης:

Βασικού εγγραμματισμού, τα οποία εστίαζαν στην εκμάθηση και κατάκτηση της ανάγνωσης και της γραφής. Ως επιμορφωτές δραστηριοποιούνται όσοι κατέχουν ένα συγκεκριμένο μορφωτικό επίπεδο –όπως φοιτητές και κυρίως δάσκαλοι– και δημιουργούνται οι «σχολές» των αναλφάβητων.

B. Μαθήματα ανώτερης εκπαίδευσης:

1) Ευρείας μόρφωσης κατά τα εκπαιδευτικά-μορφωτικά δεδομένα της εποχής (δηλ. βασικής εκπαίδευσης σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα), τα οποία περιελάμβαναν ελληνική γλώσσα, εκθέσεις, μαθηματικά, γεωμετρία, γεωγραφία, ιστορία, φυσικής πειραματική και πολιτικής οικονομία.

2) Τεχνικών γνώσεων, στα οποία οι συμμετέχοντες επιμορφώνονταν, μεταξύ άλλων, στην τέχνη των κουρέων, της ραπτικής, της ξυλουργικής, της τσαγκαρικής.

3) Επαγγελματικών γνώσεων, κυρίως λογιστικής και στενογραφίας. Λογιστική δίδασκαν κυρίως οι Ναπολέον Σουκατζίδης και Αντ. Μακρυποδάρας.

4) Ιδεολογικού περιεχομένου,¹⁵ τα οποία πάντα γίνονταν εν κρυπτώ. Σύμφωνα με την Κ. Καμαρινού, τα μαθήματα αυτής της κατηγορίας πραγματοποιούνταν για δύο λόγους: αφενός, για να αποφασίσουν οι πολιτικές ομάδες τι στάση θα κρατήσουν απέναντι στον επερχόμενο πόλεμο και να προσδιοριστεί ποιος είναι ο χαρακτήρας του· αφετέρου, για να αναζητήσουν τους τρόπους που θα ανταπεξέλθουν οι κρατούμενοι του ΚΚΕ στη διάλυση του Κόμματος, κάτι το οποίο επιθυμούσε η Ασφάλεια.

5) Ξένων γλωσσών: αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, ρωσικά, γερμανικά, τουρκικά. Υπήρξαν πολλοί γλωσσομαθείς κρατούμενοι που συνεισέφεραν ως εκπαιδευτές σε αυτόν τον επιμορφωτικό τομέα. Ο Δ. Λιβιεράτος υπέδειξε τον Παντελή Πουλιόπουλο,¹⁶ ο οποίος γνώριζε περί τις 12 ξένες γλώσσες, και η Κ.

¹⁵ Τα ιδεολογικά μαθήματα πραγματοποιούνταν ανά ομάδες ανάλογα με την ιδεολογική τοποθέτηση. Δεν συγχρωτίζονταν δηλαδή οι κομμουνιστές με τους τροτσκιστές και τους αρχειομαρξιστές (που συζητούσαν σε κοινή ομάδα).

¹⁶ Δικηγόρος, πρώτος ηγέτης του ΚΚΕ κι έπειτα τροτσκιστής αγωνιστής (συνέντευξη Λιβιεράτου Δημήτρη 8,6,2018)

Καμαρινού τον Ναπολέοντα Σουκατζίδη.¹⁷ Ο ίδιος πέρασε και από το μετερίζι του μαθητή, αφού τελειοποίησε τις γλώσσες που ήδη γνώριζε (γερμανικά, γαλλικά, αγγλικά, ρωσικά, τουρκικά) και έμαθε ιταλικά.

6) Καλλιτεχνικά μαθήματα, που κάλυπταν εκμάθηση φωνητικής, μουσικών οργάνων και οργανοποιίας, ευρωπαϊκών και δημοτικών χορών.

Γ. Μαθήματα ανώτατης εκπαίδευσης και Μορφωτικοί κύκλοι που απευθύνονταν κυρίως στους πιο μορφωμένους Ακροναυπλιώτες:

- Φιλοσοφίας. Ένας εκ των εισηγητών ήταν ο Γιάννης Ζεύγος,¹⁸ που μεταφέρθηκε στο Στρατόπεδο το 1940 και έγραψε σειρά μαθημάτων φιλοσοφίας για τους συγκρατούμενούς του σχετικά με τον «Διαλεκτικό Υλισμό».¹⁹

- Επιστημονικά μαθήματα και διαλέξεις. Σύμφωνα με την Κ. Καμαρινού «από τις διαλέξεις διασώθηκαν ελάχιστα ντοκουμέντα. Πρόκειται για τα τρία σχεδιαγράμματα των ιστορικών διαλέξεων του Γληνού: “Πώς πρέπει να διαβάζουμε”, “Πώς πρέπει να μιλάμε” και “Πώς πρέπει να γράφουμε”, τη διάλεξή του για το Θέατρο, και τις τέσσερις επετειακές διαλέξεις που δόθηκαν στη διάρκεια των δύσκολων στιγμών του ’42, από τους Γ. Ζεύγο, Β. Μπαρτζιώτα και Ζ. Ζωγράφου, για την 25η Μαρτίου, την Πρωτομαγιά και τους Ακροναυπλιώτες ήρωες, όταν η πείνα και οι στερήσεις είχαν εξαντλήσει τις σωματικές αντοχές και τα μαθήματα είχαν ατονήσει».

Η Κ. Καμαρινού υπογραμμίζει τη διεύρυνση του περιεχομένου της ανώτερης και ανώτατης βαθμίδας σε ιδεολογικοπολιτικά θέματα. Μελέτησαν ζητήματα πολιτικής οικονομίας, στρατηγικής και τακτικής, με ενδεικτικά επιμέρους θέματα την εξάρτηση από το ξένο κεφάλαιο και τη γεωπολιτική ανάλυση των ιμπεριαλιστών μπροστά στον επικείμενο πόλεμο.

Αποτέλεσμα όλων των ιδεολογικών μαθημάτων και ζυμώσεων που πραγματοποιήθηκαν στην Ακροναυπλία ήταν να διατυπωθούν σημαντικές θέσεις με επαναστατικό χαρακτήρα. Όταν ο πόλεμος ήταν προ των πυλών, οι ιδεολογικές ζυμώσεις εντάθηκαν και οι συζητήσεις στράφηκαν γύρω από το χαρακτήρα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η βασική διαφωνία ανάμεσα στις διαφορετικές πολιτικές ομάδες ήταν ότι οι κομμουνιστές του ΚΚΕ υποστήριζαν

¹⁷ Λογιστής, συνδικαλιστής, μέλος του ΚΚΕ. Υπήρξε ο περίφημος διερμηνέας ανάμεσα στη γερμανική διοίκηση των φυλακών και τους κρατούμενους. (συνέντευξη Κυριακής Καμαρινού 12.6.2018).

¹⁸ Δάσκαλος, δημοσιογράφος και ανώτατο στέλεχος του ΚΚΕ. (συνέντευξη Κυριακής Καμαρινού 12.6.2018).

¹⁹ Βλ. Ζωγράφου, Ζήση. (Απρίλης-Μάης 1945) «Ναπολέον Σουκατζίδης», στο: *Κομμουνιστική επιθεώρηση*, τόμ. 1, Εκδόσεις Καζάντζα, 1976, σ. 281.

ότι έχει αντιφασιστικό χαρακτήρα, ενώ οι τροτσκιστές και οι αρχαιομαρξιστές αντιμπεριαριστικό.

Οι κομμουνιστές του ΚΚΕ της Ακροναυπλίας, παρατηρεί η Κ. Καμαρινού, «επεξεργάστηκαν την κατάσταση, βασιζόμενοι και σε όσα νέα τους έρχονταν απ' έξω και μπόρεσαν να βγάλουν συμπεράσματα, τα οποία αλληλοτροφοδοτήθηκαν και με το επιτελείο της Κέρκυρας, όπου βρισκόταν ο Νίκος Ζαχαριάδης. Με αυτόν τον τρόπο βγήκαν οι αποφάσεις για τη συμμετοχή στον πόλεμο και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτή θα συμβεί. Ήταν αναγκαίο και χρήσιμο να γίνουν σε εκείνη τη χρονική συγκυρία αυτές οι ζυμώσεις, που διενεργούνταν πάντα σε ομάδες, ανά θαλάμους και με πλήρη συνωμοτικότητα».

Απότοκο επίσης της μορφωτικής και συνδιαμορφωτικής αυτής διαδικασίας ήταν τα «Τετράδια Ακροναυπλίας». Πρόκειται για μια σειρά ιδεολογικών συζητήσεων-ομιλιών, που πραγματοποιήθηκαν από 40 περίπου τροτσκιστές και αρχαιομαρξιστές. Οι υποστηρικτές των κυρίαρχων τάσεων του τροτσκισμού και του προλεταριακού διεθνισμού άνοιξαν συζήτηση με αφορμή την επερχόμενη επέκταση του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στην Ελλάδα και τον ρόλο της Σοβιετικής Ένωσης σε αυτόν. Η συζήτηση γίνεται στο πλαίσιο ενοποιητικών διεργασιών εντός του τροτσκιστικού κινήματος, αλλά οι διαφορές παρέμειναν έντονες και αναπόδραστες με αποτέλεσμα να μην επέλθει η προσδοκώμενη σύγκλιση. Όπως αναλύει ο Δ. Λιβιεράτος, οι μεν τροτσκιστές επικρίνουν τον εκφυλισμό της ΕΣΣΔ, αλλά θεωρούν ότι πρέπει να υπερασπιστούν την εμπλοκή της στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ οι αρχαιομαρξιστές πιστεύουν πως πρωταρχικό καθήκον είναι η συσπείρωση του προλεταριάτου με σκοπό την ταξική εξέγερση και όχι η υπεράσπιση της ΕΣΣΔ.

Ο Δ. Λιβιεράτος, προσθέτοντας και άλλα στοιχεία για τις συζητήσεις αυτές, αναφέρει ότι είχαν τα χαρακτηριστικά συνεδρίου, γεγονός που αποκτά μεγάλη σημασία δεδομένων των συνθηκών κράτησης και τήρησης της συνωμοτικότητας αλλά και των ιδιαίτερα δύσκολων συνθηκών διαβίωσης. Κρατήθηκαν πρακτικά²⁰ των διαβουλεύσεων από τον Χρίστο Αναστασιάδη, τα οποία δεν έχουν εκδοθεί, ωστόσο διασώθηκαν τα χειρόγραφα χάρη στην επικοινωνία των κρατουμένων με την εξωτερική οργάνωση με ξύλινες βαλίτσες οι οποίες είχαν διπλούς πάτους. Ο Δ. Λιβιεράτος υποστηρίζει πως πρόκειται για τη μοναδική οργανωμένη συζήτηση με αναλυτική καταγραφή πρακτικών σε όλα τα στρατόπεδα της Ευρώπης, ακόμη και στη Σοβιετική Ένωση, κάτι το οποίο έχει μεγάλη αξία τόσο για το ελληνικό όσο και για το ευρωπαϊκό επαναστατικό κίνημα.

²⁰Τα χειρόγραφα των πρακτικών βρίσκονται στο ΕΛΙΑ (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο).

Φυσικά, όλες αυτές οι ιδεολογικές διεργασίες δεν ήταν γνωστές στη διοίκηση, η οποία άλλοτε ανεχόταν τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές διαδικασίες κι άλλοτε τις απαγόρευε, οπότε τα μαθήματα πραγματοποιούνταν κρυφά και ανά θάλαμο. Σε μία από τις διεκδικήσεις των εκπαιδευτικών τους δικαιωμάτων, στην οποία πρωτοστάτησε και ο Δ. Γληνός, οι κρατούμενοι κέρδισαν για ένα διάστημα την άρση της παρακράτησης των υλικοτεχνικών μέσων και των βιβλίων τους, καθώς και την παραχώρηση ενός μικρού προαυλίου, δίπλα στο κεντρικό, για τη μελέτη τους (Φλούντζης, 1979: 107-108).

Σύμφωνα με τον Δ. Λιβιεράτο «οι εύπορες οικογένειες έστελναν βιβλία και γραφική ύλη στους συγγενείς τους. Επίσης, είχαν τη δυνατότητα να αγοράζουν βιβλία και τετράδια απ' έξω». Σε κάποιες περιπτώσεις οι κρατούμενοι κατάφεραν να κρύψουν ορισμένα βιβλία ή λεξικά, ενώ σημειώθηκαν και περιπτώσεις που το περιεχόμενο των βιβλίων μπήκε κρυφά στο στρατόπεδο σελίδα-σελίδα.

Η έμφαση στη μόρφωση και η συστηματοποίηση που παρουσιάζει η εκπαιδευτική διαδικασία στην Ακροναυπλία οδήγησε την έρευνα στην αναζήτηση των αιτιών αυτού του φαινομένου. Ο Μανώλης Γλέζος αναφέρει το σλόγκαν «Αγάπα το κελί σου, τρώε το φαΐ σου, διάβαζε πολύ», που ξεκίνησε από τις φυλακές της Κέρκυρας από τον Νίκο Ζαχαριάδη. Ο Μανώλης Γλέζος σημειώνει επίσης πως όλοι οι κομμουνιστές πειθαρχούσαν σε αυτό το τρίπτυχο. Ο ίδιος βέβαια δεν υπάκουε στα δύο πρώτα: «Δε μου άρεσε ποτέ το κελί και γι' αυτό έκανα απόπειρες επιθέσεων. Δε μ' ενδιέφερε το φαΐ και συμφωνούσα μονάχα στο τρίτο. Όλοι οι κρατούμενοι όμως δεν έκαναν τίποτε άλλο παρά να διαβάζουν· να διαβάζουν και να μελετάνε τα πάντα». Σε αντίστοιχο πλαίσιο κινήθηκε και η Κ. Καμαρινού, αναφέροντας πως «ο Νίκος Ζαχαριάδης, που μελετούσε κυρίως ποίηση, γράφει από τις φυλακές της Κέρκυρας το 1937 το έργο "Ο αληθινός Παλαμάς" και δίνει το έναυσμα²¹ να μελετηθεί ο λαϊκός πολιτισμός –τον οποίο περιφρονεί το επίσημο κράτος– και η νεοελληνική λογοτεχνία, υπό το πρίσμα της εντιμότητας στον λαό. Έτσι ξεκινά ένας πυρετός μελέτης». Υπογραμμίζει επίσης, δύο ισχυρά κίνητρα που ώθησαν τους έγκλειστους κομμουνιστές στη μελέτη και τη μόρφωση: αφενός, ήταν το καθήκον τους για αλλαγή της κοινωνίας που τους ωθούσε προς την εκπαίδευση, γιατί «όταν θες να αλλάξεις την κοινωνία, πρέπει να γνωρίζεις πολύ καλά τι πας να κάνεις»· αφετέρου, «τους ενέπνεε ο στόχος για την

²¹ Η προτροπή του Νίκου Ζαχαριάδη ήταν «να καταπιαστούν οι σύντροφοι στις ώρες της «υποχρεωτικής διαθεσιμότητας» με πιο βαθιά και συστηματική μελέτη και έρευνα... προκειμένου να ξεκαθαριστούν, να αποκρυσταλλωθούν λαοκρατικά οι ιδεολογικές και δημιουργικές κατευθύνσεις της νεοελληνικής διανόησης». (Κ. Καμαρινού. (28.04.2018). Ομιλία: *Η γνώση και η μόρφωση βασικό γνώρισμα της κομμουνιστικής πρωτοπορίας. Το παράδειγμα της Ακροναυπλίας*).

κατάκτηση της ελευθερίας του ατόμου, που διεκδικείται μόνο μέσα από τη μόρφωση».

Συμπερασματικά, οι εκπαιδευτικές διαδικασίες στο στρατόπεδο της Ακροναυπλίας δεν ήταν μια απλή αξιοποίηση του χρόνου ή ένας τρόπος ψυχικής ανάτασης. «Ήταν μια συστηματοποιημένη, συνεχιζόμενη εκπαίδευση με στόχους και μετρήσιμα αποτελέσματα», όπως σημειώνει η Κ. Καμαρινού, «και μια δομή που δυνάμωνε τη συλλογικότητα και συντέλεσε στη διαμόρφωση προτύπων αγωνιστικής στάσης ζωής μέσα από το συνταίριασμα της θεωρίας και πράξης». «Πολλοί ήταν αυτοί που μορφώθηκαν και απέκτησαν δεξιότητες», συμπληρώνει ο Δ. Λιβιεράτος.

Το προαύλιο Γληνού (30-7-1937)

5. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΛΗΝΟΥ

Τον Μάιο του 1937 μετήχθη από την Ανάφη στην Ακροναυπλία, μαζί με άλλους πολιτικούς κρατούμενους, ο μεγάλος παιδαγωγός και διανοούμενος Δημήτρης Γληνός. Ο δάσκαλος της εξορίας εγκαταστάθηκε στον Β΄ Θάλαμο, όπου η διοίκηση είχε συγκεντρώσει τους περισσότερους διανοούμενους, προκειμένου να ασκούν όσο το δυνατόν μικρότερη επιρροή στους υπόλοιπους κρατούμενους. «Ο Γληνός προσαρμόστηκε αμέσως στη ζωή της Ακροναυπλίας παίρνοντας μέρος στην ψυχαγωγία και στις υπηρεσίες πάντα με πολύ κέφι και χιουμοριστική διάθεση» (*Επιθεώρηση Τέχνης*, 1964: 544-7). «Ήταν το πιο αγαπητό πρόσωπο. Όχι μονάχα γιατί ήταν ένας υπέροχος παιδαγωγός, ένας βαθύς στοχαστής και συνεπής αγωνιστής, αλλά γιατί ήταν ένας υποδειγματικός και αψεγάδιαστος άνθρωπος» (Φλούντζης, 1979: 110).

Σύντομα, έγινε μέλος της Ομάδας Συμβίωσης και της Κομματικής Επιτροπής και αποτέλεσε αμέσως τον εμψυχωτή της μορφωτικής, ψυχαγωγικής και καλλιτεχνικής δουλειάς. Στη διάρκεια της παραμονής του στην Ακροναυπλία οργάνωσε κανονικές τάξεις δημοτικού και γυμνασίου, διεκδίκησε από τον διοικητή του στρατοπέδου την άρση της παρακράτησης των υλικότεχνικών και ψυχαγωγικών μέσων καθώς και των βιβλίων, τα οποία πράγματι παραδόθηκαν στους κρατούμενους, και ζήτησε την παραχώρηση ενός μικρού προαυλίου για μελέτη και διαλέξεις, το οποίο πήρε το όνομά του. Αργότερα βέβαια, στις αρχές του 1939, με εντολή του Μανιαδάκη απαγορεύτηκαν οι διαλέξεις, έκλεισε το προαύλιο Γληνού και παρακρατήθηκαν εκ νέου τα βιβλία (Φλούντζης, 1979: 113).

Η Κ. Καμαρινού τονίζει πως «με την καθοριστική συμβολή του μεγάλου αυτού διανοητή καταστρώνεται ένα σύστημα αγωνιστικής εγρήγορσης, που στηριζόταν στις αρχές της διαλεκτικής και της σοσιαλιστικής ψυχολογίας για την ενότητα των νοητικών, συναισθηματικών και βουλευτικών λειτουργιών της ανθρώπινης προσωπικότητας. Κάθε δραστηριότητα, κάθε τομέας οργάνωσης της ζωής των κρατουμένων θα έπρεπε να στοχεύει στην ηθική και ψυχοσυναισθηματική τους τόνωση». Γι' αυτό ο Δημήτρης Γληνός έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στις πολιτιστικές εκδηλώσεις και στη γυμναστική αγωγή, στην οποία συμμετείχε με ενθουσιασμό ο ίδιος, παροτρύνοντας πάντα τους συκρατούμενούς του να σπεύσουν για πρωινή άσκηση.

Με πρόταση του ιδίου οργανώθηκαν καλλιτεχνικές επιτροπές ανά θάλαμο, για τη βραδινή ψυχαγωγία των κρατουμένων όταν οι θάλαμοι έμεναν κλειστοί. «Ενθάρρυνε τις απόπειρες αυτοσχέδιας μίμησης, τα αυτοσχέδια σκετσάκια και αυτό εξελίχθηκε σιγά σιγά σε θεατρικές ομάδες αξιώσεων»,

συμπληρώνει η Κ. Καμαρινού. Ενδεικτικό είναι το περιστατικό που περιγράφεται στο βιβλίο του Αντώνη Φλούντζη και ανεφέρθηκε από την Κ. Καμαρινού: «Η καθημερινή προτροπή του Γληνού: “Όλα τα παλικάρια στη γυμναστική...”, που συνοδευόταν στερεοτυπικά με παλαμάκια, δεν ξέφυγε της σατιρικής μούσας, όταν μια βραδιά, σε ρόλο κονφερανσιέ, ο Ν. Σουκατζίδης απάγγειλε τους παρακάτω στίχους, του συγκρατούμενου Χριστοδουλάκη:

*Ευθυτενής και αλύγιστος
ακούραστος μελετητής
ευρύτερνος σαν αθλητής
παλαμοκρούστης πρωινός
και πάτρων της Γυμναστικής,
«Ποιος είναι;»
Η απάντηση του θαλάμου δόθηκε μέσα από θερμό χειροκρότημα
«ο Γληνός!!!»²²*

Στους «Μορφωτικούς κύκλους» ο Δημήτρης Γληνός πραγματοποίησε το 1937, ανάμεσα στο υπόλοιπο εκπαιδευτικό του έργο, μια τριλογία διαλέξεων με γενικό τίτλο «Οδηγός στη μόρφωση» και ειδικά θέματα («Πώς πρέπει να διαβάζουμε», «Πώς πρέπει να μιλούμε», «Πώς πρέπει να γράφουμε»).²³ Όπως αναφέρει στη συνέντευξη η Κ. Καμαρινού, οι διαλέξεις είχαν δημιουργηθεί και παρουσιαστεί πριν την Ακροναυπλία, σε ομάδες φοιτητών, και σχηματοποιήθηκαν έπειτα στον Άη-Στράτη. Στην Ακροναυπλία καταγράφηκαν οι βασικές ιδέες των διαλέξεων αυτών σε διαγράμματα, τα οποία και έχουν σωθεί. Την παρουσίασή τους παρακολούθησε μάλιστα ο ίδιος ο διοικητής των φυλακών με τη σύζυγό του.

Ως αποτίμηση της παρουσίας και της συμβολής του Δημήτρη Γληνού στην Ακροναυπλία, ο Δημήτρης Λιβιεράτος σχολιάζει πως «Δεν υπήρξε ποτέ ακραίος, ήταν συμβιβαστικός και ήταν ένας μεγάλος διανοούμενος της εκπαίδευσης, συμβάλλοντας σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξή της εντός στρατοπέδου». Με τη σειρά του ο Μανώλης Γλέζος καταθέτει ότι η συμβολή και η προσφορά του Γληνού ήταν σημαντικότερη, όπως γνωρίζει από μαρτυρίες άλλων κρατουμένων της πρώτης περιόδου της Ακροναυπλίας.²⁴ Ο ίδιος τους γνώρισε αργότερα, σε άλλους τόπους φυλάκισης και εξορίας, και

²² Φλούντζης, Αντώνης. (1979) *Ακροναυπλία και Ακροναυπιώτες*. σ. 114-116..

²³ Οι ημερομηνίες πραγματοποίησης των διαλέξεων ήταν: α) 21 Μάη 1937, «Πώς πρέπει να διαβάζουμε»· β) 4 Ιούνη 1937, «Πώς πρέπει να μιλούμε»· γ) 11 Ιουνη 1937 «Πώς πρέπει να γράφουμε». Τα σχεδιαγράμματα των διαλέξεων έχουν σωθεί και βρίσκονται στον συλλογικό έργο: *Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού: Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*, Τα νέα βιβλία, Αθήνα, 1946, σ. 157-164.

²⁴ Ο Μανώλης Γλέζος θα βρεθεί στις φυλακές της Ακροναυπλίας το 1949 και θα παραμείνει εκεί για κάποιους μήνες.

έμαθε από εκείνους για το μεγάλο έργο του διανοητή. Η Κυριακή Καμαρινού αναφέρει πως ο Γληνός, μέσα από αυτή τη δοκιμασία, βρίσκει τις ψυχικές δυνάμεις να αντέξει ο ίδιος αλλά και να ενθαρρύνει τους άλλους, να προετοιμαστεί για την απομόνωση που τον στέλνουν στη Σαντορίνη, όπου θα γράψει το βιβλίο *Η τριλογία του πολέμου. Οι μονόλογοι του ερημίτη της Σαντορίνης*. Στο έργο αυτό θα αναλύσει φιλοσοφικά θέματα γύρω από τον χαρακτήρα του πολέμου, πόνημα που είναι αποτέλεσμα των ιδεολογικών ζυμώσεων και μαθημάτων στην Ακροναυπλία. Στη συνέχεια διευκρινίζει ότι «μορφωτικά και φιλοσοφικά ήταν διαμορφωμένος, ιδεολογικο-πολιτικά όμως ολοκληρώθηκε στην Ακροναυπλία χάρη στα ιδεολογικά μαθήματα, την επαφή του με την εργατική τάξη και τον τρόπο ζωής και οργάνωσης της συλλογικότητας. Εδραιώνεται δηλαδή μέσα του αυτή η ιδεολογία».

Ο Δημήτρης Γληνός, στη μέση, με τους δασκάλους της Ακροναυπλίας

6. Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Στις φυλακές της Ακροναυπλίας αναπτύχθηκε μια μεγάλη γκάμα έργων και δραστηριοτήτων πολιτισμού. Μέρος αυτών γεννήθηκαν από την αυξημένη ανάγκη των κρατουμένων για ψυχική ανάταση. Αυτό το «πρόταγμα» έδωσε, όπως και στην εκπαίδευση, συστηματοποιημένο χαρακτήρα στον τομέα της ψυχαγωγίας και δημιούργησε ένα πεδίο διεκδικήσεων ανάμεσα στους κρατούμενους και τη διοίκηση. Η Κ. Καμαρινού παρατηρεί ότι «η ψυχαγωγία και η καλλιτεχνική εκπαίδευση κατείχαν ιδιαίτερα σημαντική θέση, σημαντικότερη ίσως και από τη μορφωτική δουλειά, προκειμένου να ενισχυθούν οι έγκλειστοι ψυχολογικά. Ειδικά αργότερα, που ξεκινούν οι πιέσεις για τις δηλώσεις μετάνοιας, πιέσεις που προέρχονταν τόσο από τη διοίκηση των φυλακών όσο και από τις επιστολές των συγγενών».²⁵ Τουρνουά βόλει, ρωμαϊκής πάλης, σκακιού, ταβλιού, ντόμινο, αυτοσχέδια σκετσ μίμησης «πορτρέτων» ήταν μερικές από τις εκδηλώσεις που υπήρχαν στην ημερήσια διάταξη (Φλούντζης, 1979: 118-120).

Όπως αναφέρει η Κ. Καμαρινού²⁶ «ο Γιώργος Κουτούγκος, κρατούμενος της Ακροναυπλίας που συμμετείχε στην ορχήστρα και είχε αναλάβει τις αυτοσχέδιες μιμήσεις, ήταν τόσο επιφορτισμένος με το ψυχαγωγικό κομμάτι, που δεν προλάβαινε να παρακολουθήσει άλλα μαθήματα, παρότι το επιθυμούσε».

Η πλούσια και ευρεία πολιτιστική παραγωγή εντός της Ακροναυπλίας, χάρη στην έμφαση που δόθηκε στον ψυχαγωγικό τομέα, με την οργάνωση του οποίου ασχολήθηκε ιδιαίτερος και ο Δημήτρης Γληνός, στηρίχθηκε στην αξιοποίηση των μαθημάτων της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και κυρίως στις καλλιτεχνικές ή γενικότερης παιδείας γνώσεις ορισμένων πολιτικών κρατουμένων. Η πολιτιστική παραγωγή που ερευνήθηκε διακρίνεται σε τομείς. Πρόκειται για τη μουσική παραγωγή-ορχήστρα, τη θεατρική παραγωγή, τις θεωρητικές προσεγγίσεις αναφορικά με το θέατρο και τις μεταφράσεις. Στο τέλος του κεφαλαίου παρατίθεται η αποτίμηση της πολιτιστικής παραγωγής όπως προέκυψε από τα στοιχεία των συνεντεύξεων.

²⁵ Μερίδα των πιέσεων που ασκούσαν από τους συγγενείς των κρατουμένων, προέρχονται επίσης από «συστάσεις», στην καλύτερη περίπτωση των διοικήσεων και του καθεστώτος.

²⁶ Ο Γ. Κουτούγκος είχε παραχωρήσει συνέντευξη στην Κ. Καμαρινού στο πλαίσιο της διδακτορικής της έρευνας. Οι πληροφορίες από τη συνέντευξη βρίσκονται στο βιβλίο της: *Τα «Πέτρινα» Πανεπιστήμια: Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες 1924-1974*.

6.1. Η ορχήστρα²⁷

Έτσι λοιπόν δημιουργήθηκε ορχήστρα –«μαντολινάτα», όπως την αποκαλούσαν–, με μαέστρο τον Γιάννη Ζαχαρόπουλο και η χορωδία. Παίζονταν κομμάτια κλασικής και νεότερης μουσικής καθώς και τραγούδια της δημώδους παράδοσης. Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι δημιουργούσαν πρωτότυπα μουσικά έργα-ενορχηστρώσεις, με ξεχωριστή παρτιτούρα για κάθε διαφορετικό μουσικό όργανο της ορχήστρας, όπως το «Μαρς της Ακροναυπλίας», από το οποίο δεν έχουν σωθεί οι στίχοι παρά μόνο η παρτιτούρα. Πραγματοποιούσαν επίσης διασκευασμένες ενορχηστρώσεις σε κλασικά έργα, προσαρμόζοντάς τα στα υπάρχοντα όργανα. Μερικά από τα κομμάτια του κλασικού ρεπερτορίου που παρουσιάστηκαν ήταν η «Νόρμα» του Μπελίνι, ο «Κουρέας της Σεβίλλης» του Ροσίνι και η «Κάρμεν» του Μπιζέ. Τα περισσότερα τα διασκεύαζε ο Φώτης Σαντομοίρης, που ήταν εξαιρετος βιολιστής και μουσικός. «Μόρφωσε και διαμόρφωσε μουσικά τους κρατούμενους», τονίζει η Κ. Καμαρινού.

Διασκευή της «Νόρμας» του Μπελίνι
από τον Φώτη Σαντομοίρη

Αναφερόμενη στη συνέχεια στον Γ. Κουτούγκο, σημειώνει ότι ο ίδιος μνήθηκε στην όπερα εντός της Ακροναυπλίας και από τότε την αγάπησε, όπως της είχε δηλώσει στη συνέντευξή του: «Επισκεπτόταν λοιπόν τη λυρική σκηνή και ανέφερε πως μόνο εκεί ευχαριστιόταν τη μουσική». Η Κ. Καμαρινού επισημαίνει τη σπουδαιότητα της δήλωσης αυτής, δεδομένου ότι προέρχεται από έναν άνθρωπο που, μέχρι να συλληφθεί και να κρατηθεί, δεν είχε λάβει

²⁷ Για την παρουσίαση αυτής της ενότητας συγκεράστηκαν στοιχεία που προέρχονται από τη συνέντευξη της Κ. Καμαρινού και από το «Ακροναυπλία και Ακροναυπλιώτες: 1937-1943», (Φλούντζης, 1979: 118-119).

ποτέ κλασική παιδεία. Βέβαια, ο Γ. Κουτούγκος είχε σπουδές κιθάρας. Τελειοποίησε όμως στην Ακροναυπλία τις γνώσεις του στην κιθαριστική τέχνη και κατάφερε, στο πλαίσιο των μαθημάτων οργανοποιΐας, με τη βοήθεια του Σαντομοίρη και με τις δεξιότητες που κατείχε ως μαραγκός, να κατασκευάσει μια πτυσσόμενη κιθάρα, την οποία και είχε διασώσει. (Καμαρινού, 2005 :130-131· 370)

Η «μαντολινάτα» εκτελούσε επίσης κομμάτια για ευρωπαϊκούς χορούς (ταγκό, βαλς) καθώς και δημοτικά και λαϊκά τραγούδια, γεγονός που αποδεικνύει και σε αυτόν τον τομέα την ύπαρξη στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού εντός της Ακροναυπλίας.

Τα μουσικά και χορωδιακά σύνολα παρουσιάζονταν σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις τις Κυριακές και στις επίσημες γιορτές, μαζί με άλλα δρώμενα όπως θεατρικές παραστάσεις, αυτοσχέδια σκετς και επιθεωρήσεις σε κείμενα των ίδιων των κρατουμένων. Έφτιαχναν μάλιστα προσκλήσεις και προγράμματα, που αναρτούσαν στους θαλάμους, ώστε να τηρείται το τυπικό που θύμιζε την κανονικότητα, όπως παρατηρεί η Κ. Καμαρινού.

6.2. Το Θέατρο²⁸

Οι έγκλειστοι αποζητούσαν και ενθάρρυναν ιδιαίτερα τις απόπειρες θεατρικών μιμήσεων και τα αυτοσχέδια σκετσάκια και μονόπρακτα, όπως το «Ντούτσε» και το «Φερούτζιο». Αυτά σταδιακά οδήγησαν σε οργανωμένο θεατρικό θίασο με αξιώσεις, υπό την καθοδήγηση του ηθοποιού Κώστα Καλλίδη. Οι παραστάσεις ήταν κυρίως κλασικού ρεπερτορίου, «ενδεχομένως και για λόγους συνωμοτισμού», αναφέρει η Κ.Καμαρινού. «Ο κατα φαντασίαν ασθενής», «Ο φιλάργυρος» και «Ο αρχοντοχωριάτης» του Μολιέρου, «Ο γιατρός Κνοκ» (1923) του Ζιλ Ρομέν, ο «Υπηρέτης δύο αφεντάδων» του Κάρλο Γκολντόνι και το «Δεν είμ' εγώ ή η λογική» του Γρ. Ξενόπουλου ήταν μερικά από τα θεατρικά έργα που παρουσιάστηκαν στην Ακροναυπλία. Οι κρατούμενοι δημιούργησαν και στη θεατρική τέχνη δικά τους πρωτότυπα έργα, όπως το «Φοιτητές» και το «Στάλιγκραντ» που έγραψε (στη δημοτική) και διασκεύασε ο Νίκος Ακριτίδης. Πραγματοποίησαν επίσης δραματοποίηση στον «Θούριο» του Ρήγα Φεραίου, υλοποιώντας τη μεταγραφή ενός μη θεατρικού έργου σε κείμενο που προορίζεται για παράσταση. Οι θεατρικές εκδηλώσεις πραγματοποιούνταν άλλοτε με την άδεια της διοίκησης των

²⁸Τα στοιχεία για την παρουσίαση αυτής της ενότητας προέρχονται από τη συνέντευξη της Κ. Καμαρινού και από το «Ακροναυπλία και Ακροναυπιώτες: 1937-1943», (Φλούντζης, 1979: 119-120).

φυλακών· μάλιστα, γνωρίζουμε ότι το 1937 παρακολούθησε τις παραστάσεις και ο διοικητής των φυλακών με τη γυναίκα του, ενώ όταν δεν χορηγούνταν η άδεια, πραγματοποιούνταν το βράδυ κατά θαλάμους και με μυστικότητα. Επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις κατασκευάζονταν σκηνικά, προσαρμοσμένα βέβαια στα μέσα που διέθετε η φυλακή.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως, κατόπιν αναζήτησης των θεατρικών και μουσικών παραστάσεων την αντίστοιχη περίοδο στην Αθήνα, μέσω του περιοδικού *Νέα Εστία*, παρατηρήθηκε, στα 56 τεύχη που μελετήθηκαν, μεγάλη παρουσία κλασικού ρεπερτορίου. Ειδικότερα, οι ορχήστρες έπαιξαν έργα του Σούμπερτ, του Μπαχ, του Μπετόβεν, του Λιστ, του Μότσαρτ του Πουτσίνι και άλλων μεγάλων συνθετών, ενώ στις θεατρικές σκηνές της Αθήνας παρουσιάστηκαν κυρίως έργα των αρχαίων τραγικών, του Σαίξπηρ και του Μολιέρου, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε, επιλέχθηκε επίσης από τον θίασο της Ακροναυπλίας. Υπήρξε μάλιστα και ταύτιση επιλογής στο έργο «Υπηρέτης δύο αφεντάδων». Έτσι λοιπόν το αστικής καταγωγής ελεύθερο αθηναϊκό κοινό παρακολουθούσε παρόμοιο θεατρικό και μουσικό ρεπερτόριο με το – αγροτικής ή εργατικής καταγωγής στην πλειονότητα– έγκλειστο κοινό της Ακροναυπλίας, το οποίο για πρώτη φορά μούνταν στον κλασικό πολιτισμό.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ

Μιά επιτυχία

Βασιλικό Θέατρο : Μολιέρου, «Ο κατά φαντασίαν ασθενής», τρίπρακτη κωμωδία.

Τò Βασιλικό Θέατρο δέν μᾶς ἔδινε τελευταία συχνά τὴ δυνατότητα νὰ ἐκφρασθοῦμε εὐνοϊκά γιὰ τὶς παραστάσεις του. Κι' ἐπειδὴ δέν μοῦ εἶ-

6.3. Θεωρητική προσέγγιση του Θεάτρου

Η ερευνητική διαδικασία ανέδειξε δύο περιπτώσεις διαλέξεων που σχετίζονται με το Θέατρο, ως πράξη και τέχνη αλλά και ως λογοτεχνικό είδος. Παρότι αποτελούν προϊόν ή έκφραση της επιμορφωτικής δουλειά στην Ακροναυπλία, επιλέχθηκε η αναλυτική παρουσίασή τους στη συγκεκριμένη ενότητα, λόγω της θεματικής τους συνάφειας με αυτήν.

Διάλεξη Γληνού «Το Θέατρο»

Η πρώτη διάλεξη είναι αυτή του Δημήτρη Γληνού, που πραγματοποιήθηκε στις 28 Μαΐου του 1937 με θέμα το Θέατρο. Στα χαρτιά του βρέθηκε το διάγραμμα²⁹ της διάλεξης αυτής, κι έτσι γνωρίζουμε πως ο Γληνός προσέγγισε το θέατρο αριστοτελικά και ως μια μορφή τέχνης με μορφωτικούς σκοπούς και κοινωνικές προεκτάσεις. Ειδικότερα, αναφέρθηκε στην προέλευσή του, στα δραματικά είδη, το προσέγγισε ως πολυσχιδές καλλιτεχνικό φαινόμενο και παρουσίασε την ιστορική του διαδρομή από την αρχαιότητα ως τη σύγχρονη εποχή, υπογραμμίζοντας σημαντικούς Έλληνες και ξένους δραματουργούς. Από τις σημειώσεις αυτές μπορεί κανείς να διακρίνει τις φιλοσοφικές διαστάσεις σε άξονες που θίγονται: «Το θέατρο είναι σύνθετο καλλιτεχνικό φαινόμενο [...] Για να το φωτίσουμε, όπως κάθε κοινωνικό φαινόμενο, θα το εξετάσουμε ιστορικά.[...]Το βαθύτερο νόημα της δραματικής τέχνης. Ο ορισμός του Αριστοτέλη. Η κάθαρση.[...]Το θέατρο ως κοινωνικός θεσμός στους νεότερους χρόνους.[...]Η προοπτική για την εξέλιξη του θεάτρου και η μορφωτική σημασία του».³⁰

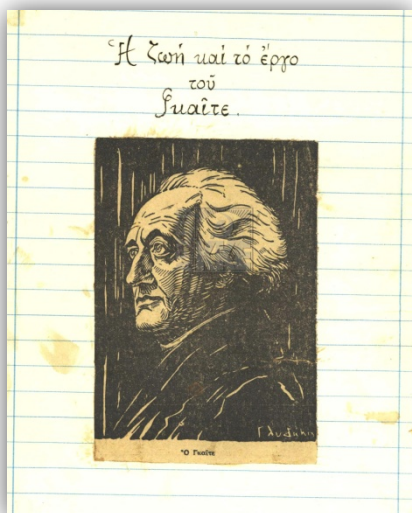
Μελέτη για τον Γκαίτε και το έργο Φάουστ

Η δεύτερη διάλεξη που προέκυψε από την έρευνα αφορά μία πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη σχετικά με τον Γκαίτε και το έργο του. Ο τρόπος παρουσίασης των δεδομένων της μαρτυρά πως προορίζεται για διάλεξη. Ο συγγραφέας του χειρογράφου³¹ της μελέτης αυτής, σύμφωνα με την Κ. Καμαρινού, είναι πιθανότατα ο Βασίλης Μπαρτζιώτας, χωρίς να αποκλείεται η περίπτωση να είναι αποτέλεσμα συλλογικής δουλειάς, καθώς στην πορεία του χειρογράφου αλλάζει ο γραφικός χαρακτήρας. Βέβαια, ο γράφων χρησιμοποιεί α' ενικό πρόσωπο στην εισαγωγή του, ωστόσο η ταυτοποίηση δεν έχει ολοκληρωθεί γιατί πρόκειται για ένα πολύ πρόσφατο εύρημα.

²⁹Το διάγραμμα υπάρχει στο συλλογικό έργο: *Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού: Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*, Τα νέα βιβλία, Αθήνα, 1946, σ. 165.

³⁰Ό.π., σ. 165-166.

³¹Στη διάθεση της συγκεκριμένης έρευνας τέθηκαν μόνο οι τρεις πρώτες σελίδες του χειρογράφου που παρατίθενται ολόκληρες στο Παράρτημα σ. 51

Ο μελετητής μετέφρασε σε πρόζα το έργο *Φάουστ* στη δημοτική από τα γερμανικά, τα οποία είχε μάθει μέσα στη φυλακή όπως μαρτυρά ο ίδιος στην εισαγωγή του χειρογράφου, και πραγματοποίησε εκτενή ανάλυση. Για βοήθημα είχε μόνο «ένα κοινό γερμανο-ελληνικό λεξικό, και όχι ειδικό λεξικό για τον *Φάουστ* ή κάποιο βιβλίο με σχόλια πάνω στο έργο αυτό». Άλλα στοιχεία που παραδίδει μέσω της εισαγωγής αυτής σχετίζονται με τα κίνητρά του για την υλοποίηση της μελέτης. Το πόνημα λοιπόν

προέκυψε χάρη στη μεγάλη του επιθυμία να μάθει για τον συγγραφέα –«για εντελώς προσωπική μου απόλαυση» και «για καλή χρησιμοποίηση του χρόνου που διαθέτουμε εδώ μέσα στη φυλακή, για μια διατήρηση επαφής με τη γερμανική γλώσσα». Μάλιστα, φαίνεται ότι γνωρίζει άλλες μεταφράσεις του *Φάουστ* στα ελληνικά όπως αυτές του Χατζόπουλου, του Προβελέγγιου, του Καζαντζάκη, του Μέρμηγκα και άλλων.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του για την παρακράτηση των βιβλίων από τη διοίκηση. Αναφέρει πως υπήρχε στην Ακροναυπλία μια μετάφραση του *Φάουστ*, η οποία παραδόθηκε από τον ιδιοκτήτη της στη διοίκηση του στρατοπέδου. Ωστόσο, εκείνος ο κρατούμενος που κατείχε το έργο στο πρωτότυπο το φύλαξε και το εμφάνισε αφού παρήλθε ένα διάστημα από τη γενική απαγόρευση ανάγνωσης βιβλίων ή έντυπου υλικού. Έτσι λοιπόν το βιβλίο έφτασε στα χέρια του μελετητή.

Για το περιεχόμενο των υπόλοιπων σελίδων του χειρογράφου, έδωσε περισσότερες πληροφορίες η Κ. Καμαρινού, τονίζοντας πως στη συγκεκριμένη διάλεξη εξετάζεται ο Γκαίτε μέσα από το ιστορικό πλαίσιο της εποχής του και το έργο του ως απότοκο μιας κοινωνιολογικής εξέλιξης και της προσωπικής πορείας του συγγραφέα: «Πρώτα, δίνεται το ιστορικό πλαίσιο της εποχής του συγγραφέα, ερευνάται τι θέλει να προσφέρει με το έργο αυτό, μέχρι που φτάνει και τι διόδους αφήνει σε άλλους καλλιτέχνες να συνεχίσουν. Έκανε εξαντλητική δουλειά για να εντοπίσει στοιχεία της προσωπικής ζωής του Γκαίτε και πώς αυτά ανακλώνται στο *Φάουστ*. Αποτελεί ένα έργο που προορίζεται για διάλεξη και μάλιστα σε συνέχειες, και όχι για τη δημιουργία βιβλίου». Τέλος, η Κ. Καμαρινού επισήμανε πως αυτός ο τρόπος ανάλυσης ενός έργου αποτελεί σοσιαλιστική προσέγγιση ενός λογοτεχνικού κειμένου.

6.4. Μεταφράσεις

Παραγωγή εντός των τειχών της Ακροναυπλίας σημειώνεται και στις μεταφράσεις μεγάλων μαρξιστών θεωρητικών.

Από τη συνέντευξη με τον Δημήτρη Λιβιεράτο αναδείχθηκε η μετάφραση του Παντελή Πουλιόπουλου στο *Προδομένη επανάσταση* του Λέον Τρότσκι. Το έργο αυτό αποτελεί μια μαρξιστική ανάλυση του χαρακτήρα και της τότε πορείας της Σοβιετικής Ένωσης (1936), ενώ την ίδια περίοδο ο Τρότσκι είχε ήδη στραφεί προς τον διεθνισμό. Ο μεταφραστής, Παντελής Πουλιόπουλος, «ήταν ένας πολύ μορφωμένος άνθρωπος που εκτός από δώδεκα ξένες γλώσσες, ήξερε ακόμη και τα νομικά στα λατινικά», σχολιάζει ο Δημήτρης Λιβιεράτος.

Η συγκεκριμένη μετάφραση πραγματοποιήθηκε το 1939. Το πρωτότυπο έργο μπήκε στην Ακροναυπλία σελίδα-σελίδα και αντιστοίχως προωθήθηκε με πάσα μυστικότητα προς τα έξω στην παράνομη από το καθεστώς οργάνωση της Αθήνας. Τα χειρόγραφα της μετάφρασης κυκλοφόρησαν δακτυλογραφημένα για πρώτη φορά στην Κατοχή, και το 1946 η τροτσκιστική οργάνωση τα εξέδωσε σε βιβλίο. Επίσης, ο Π. Πουλιόπουλος είχε γράψει μέσα στην Ακροναυπλία το βιβλίο *Τρότσκι: Ένας μεγάλος θεωρητικός του μαρξισμού*. Όπως τονίζει ο Δ. Λιβιεράτος: «Ο Πουλιόπουλος έγραφε και μετέφραζε συνέχεια για να εξυπηρετήσει το κίνημα. Χωρίς λεξικό, χωρίς γραφείο, μέσα στη βαβούρα της φυλακής».

6.5. Αποτίμηση

Για τη μορφωτική, πνευματική και πολιτιστική παραγωγή της Ακροναυπλίας, η κυρία Καμαρινού αναφέρει πως «άφησε παρακαταθήκη όχι μόνο στους πολιτικούς κρατούμενους της επόμενης περιόδου, αλλά επηρέασε βαθιά και τους άμεσους εμπλεκόμενους, που θα μετουσιώσουν τη μόρφωση που πήραν και τις ζυμώσεις που έγιναν είτε σε πράξη είτε σε πνευματική παραγωγή, όπως η περίπτωση του Γληνού». Από την πλευρά του ο Δ. Λιβιεράτος τονίζει πως οι τόποι φυλάκισης και εξορίας «αποτέλεσαν ένα παράδειγμα. Και το παράδειγμα γίνεται κίνητρο και το χρειάζεται η νέα γενιά το κίνητρο».

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Οι φυλακές της Ακροναυπλίας άφησαν μεγάλη παρακαταθήκη και πολλά πρωτοποριακά στοιχεία. Έχουν προηγηθεί, όπως παρουσιάστηκε, περιπτώσεις έγκλειστης οργανωμένης εκπαίδευσης που παραδόθηκαν σε αυτήν, ωστόσο η διεύρυνση και ο εμπλουτισμός των πεδίων μορφωτικής πνευματικής και καλλιτεχνικής παραγωγής οφείλεται εν πολλοίς στην ιδιαίτερη οργάνωση, τις πρωτοβουλίες αλλά και τις προσωπικότητες της συγκεκριμένης φυλακής. Με όλον αυτόν τον πλούτο επιμορφωτικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι η Ακροναυπλία είχε μετατραπεί σε ένα έγκλειστο πανεπιστήμιο και κέντρο πολιτισμού. Οι άνθρωποι αυτοί κατάφεραν να μορφωθούν και να δημιουργήσουν καλλιτεχνικά κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες, να συμμετέχουν σε συλλογικές διαδικασίες και ζυμώσεις και να διαμορφώσουν ιδέες. Στην εκπαίδευση παρατηρήθηκε οργανωμένη και συστηματοποιημένη τριτοβάθμια μόρφωση, ενώ στον πολιτισμό σημειώθηκε δραστηριότητα σε πολλούς τομείς: επεξεργάστηκαν σπουδαία έργα, δημιούργησαν πρωτότυπα και πραγματοποίησαν θεωρητικές και φιλοσοφικές προσεγγίσεις.

Επιπλέον, παρατηρείται ότι η διανόηση έρχεται σε επαφή με την εργατική-αγροτική τάξη, με όρους συμβίωσης, συνεργασίας και συνδιαμόρφωσης— κάτι που δεν παρατηρείται στην εκτός φυλακών κοινωνία, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό, όπου οι ρόλοι της διανόησης είναι οριοθετημένοι και δεν αφορούν τον βίο που διεξάγουν οι άνθρωποι του αγροτικού και εργατικού κόσμου εκείνης της εποχής.

Αποτέλεσμα αυτής της συμβίωσης αποτελεί και η ανταλλαγή γνώσεων και υπηρεσιών, από την οποία θα επωφεληθούν τόσο οι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου κρατούμενοι όσο και οι περισσότερο μορφωμένοι. Η ανταλλαγή αυτή βέβαια επεκτείνεται και σε επίπεδο πνευματικού και καλλιτεχνικού πολιτισμού. Η αστική τάξη παρακολουθεί εκφάνσεις της δημοτικής παράδοσης και του λαϊκού πολιτισμού, ενώ η αγροτική-εργατική τάξη μυείται στον κλασικό πολιτισμό και εμπλέκεται στην παραγωγή και παρακολούθηση καλλιτεχνικών ή ψυχαγωγικών έργων. Είναι σαφές πως αυτή η συστηματική και πολύπλευρη ανταλλαγή που σημειώνεται στην Ακροναυπλία ανάμεσα σε ομάδες διαφορετικής κοινωνικής και μορφωτικής προέλευσης, καθώς και ο επακόλουθος συγκερασμός λαϊκού-παραδοσιακού, νεοελληνικού και κλασικού πολιτισμού, δεν απαντά στην ελεύθερη κοινωνία της Ελλάδας την αντίστοιχη περίοδο.

Τέλος, από τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώθηκε επίσης ότι η Ακροναυπλία υπήρξε μια εστία παραγωγής και χρήσης της δημοτικής γλώσσας. Οτιδήποτε

παράγεται είναι γραμμένο αποκλειστικά στη δημοτική, ενώ η επίσημη γλώσσα του κράτους την ίδια περίοδο είναι η καθαρεύουσα και η δημοτική υπάρχει στην εκπαίδευση μόνο έως την Τετάρτη Δημοτικού.

Οι φυλακές της Ακροναυπλίας αποτελούν ένα πολύ μεγάλο πεδίο έρευνας εκπαιδευτικού, πολιτιστικού, κοινωνιολογικού και ιστορικοπολιτικού ενδιαφέροντος που χρήζουν αντικείμενο περαιτέρω έρευνας.

Σε επίπεδο πολιτισμού, στην παρούσα εργασία δεν ερευνήθηκε ο τομέας της λογοτεχνίας ως πεδίο ενασχόλησης, μελέτης και παραγωγής. Θα ήταν συνεπώς σημαντική η έρευνα του άξονα αυτού καθώς και η αναζήτηση πρωτότυπων έργων θεατρικών, μουσικών ή ποιημάτων που μπορεί να έχουν σωθεί.³² Επιπλέον, οι διαλέξεις του Δημήτρη Γληνού, η μελέτη σχετικά με τον Γκαίτε και το έργο του «Φάουστ» και άλλες μεταφράσεις που πραγματοποιήθηκαν είναι μερικοί από τους άξονες που αξίζει να ερευνηθούν. Ένα ακόμη ενδιαφέρον θέμα αποτελούν οι τρόποι επικοινωνίας, συνδιαλλαγής και ενημέρωσης των εγκλειστών, τόσο μέσα στο ίδιο το κέντρο κράτησης της Ακροναυπλίας, όσο και με κρατούμενους άλλων φυλακών ή με τον πληθυσμό στην «εκτός των τειχών» κοινωνία, δεδομένης της ανάγκης τήρησης συνωμοτικών διαδικασιών³³ και για να διερευνηθεί η στάση που τηρούσε η τοπική κοινωνία απέναντι στους έγκλειστους και στην ύπαρξη των φυλακών εντός του κέντρου της πόλης του Ναυπλίου.

Κλείνοντας, θεωρήθηκε σημαντικό να αναφερθεί ότι οι άνθρωποι αυτοί πίστευαν στην αλλαγή των κοινωνικών δομών και στην κατάκτηση της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοποίησαν την επιμόρφωση και τις τέχνες με τον καλύτερο τρόπο. Κι εμείς, σήμερα, έχοντας τα ίδια προτάγματα στη διδασκαλία μας, πιστεύουμε στη δύναμη του θεάτρου και της εκπαίδευσης για την υλοποίησή τους. Κι αυτό είναι που μας ενώνει μαζί τους.

³² Από τη διαδικασία της έρευνας κατέστη γνωστό ότι στα αρχεία του ΚΚΕ σώζονται λογοτεχνικά κείμενα και ποιήματα που εκπονήθηκαν εντός της Ακροναυπλίας και τα οποία δεν ερευνήθηκαν στο παρόν πόνημα, γιατί το κύριο μεθοδολογικό εργαλείο ήταν οι συνεντεύξεις, από τις οποίες προέκυψαν ελάχιστες αποσπασματικές αναφορές, βάσει των οποίων δεν θα μπορούσε να σταχυολογηθεί μια ολοκληρωμένη ενότητα.

³³ Η συνωμοτική ευρεσυτεχνία και επινοητικότητα που παρουσιάστηκε στις σελίδες αυτές περιορίζεται στην ξύλινη βαλίτσα με διπλό πάτο, στην ύπαρξη κρυπτών εντός του κτιρίου, όπου τοποθετούνταν σημειώματα και στις εφημερίδες με τις οποίες τυλίγονταν οι προμήθειες κατά την αγορά τους από ομάδα κρατουμένων, συνοδεία φρουρών.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να εκφράσω τη μεγάλη μου εκτίμηση και θερμές ευχαριστίες στους Μανώλη Γλέζο, Δημήτρη Λιβιεράτο και Κυριακή Καμαρινού για τις συνεντεύξεις που παραχώρησαν και τη συνολικότερη συνδρομή τους, καθώς και στην ομότιμη καθηγήτρια Άλκηστις Κοντογιάννη για την επίβλεψη του παρόντος πονήματος και την ανάθεση ενός τόσο ενδιαφέροντος θέματος. Για την παραχώρηση πολλών ντοκουμέντων από το αρχείο του ΚΚΕ απευθύνω θερμές ευχαριστίες στον Τάσο Αντωνίου. Επιπλέον, ιδιαίτερων ευχαριστιών χαίρει ο Μπάμπης Αντωνιάδης για τη συνολική υποστήριξη της έρευνας, την παραχώρηση μεγάλου μέρους των βιβλιογραφικών πηγών και την παραπομπή σε σπουδαία πρόσωπα και πληροφορίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

Αλιβιζάτος, Ν. (1983) *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Γιαννόγκωνας, Β. (1963). *Ακροναυπλία*. Αθήνα: Δωρικός.

Καμαρινού, Κ. (2005). *Τα «Πέτρινα» Πανεπιστήμια: Ο αγώνας για τη μόρφωση στις φυλακές και τις εξορίες 1924-1974*. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Μανουσάκας, Γ. (1978). *Ακροναυπλία: Θρύλος και πραγματικότητα*. Αθήνα: Δωρικό.

Μπαρτζιώτας, Β. (1981). *Κι άστραψε φως η Ακροναυπλία*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Λιβιεράτος, Δ. (1992). *Παντελής Πουλιόπουλος*. Αθήνα: Γλάρος.

Φλούντζης, Α. (1979). *Ακροναυπλία και Ακροναυπλιώτες: 1937-1943*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Συλλογικό έργο. (1946). *Στη μνήμη Δημήτρη Α. Γληνού: Μελέτες για το έργο του και ανέκδοτα κείμενά του*. Αθήνα: Τα Νέα Βιβλία.

ΑΡΘΡΑ

Ζωγράφου, Ζήση. (1976). «Ναπολέον Σουκατζίδης», στο: *Κομμουνιστική επιθεώρηση*, τόμ. 1, Αθήνα: Εκδόσεις Καζάντζα.

Περ. *Επιθεώρηση Τέχνης*. (Νοέμβριος- Δεκέμβριος 1964), «Αφιέρωμα στο Γληνό», τχ. 119-120.

Κ. Καμαρινού. (28.04.2018). Ομιλία: «Η γνώση και η μόρφωση βασικό γνώρισμα της κομμουνιστικής πρωτοπορίας. Το παράδειγμα της Ακροναυπλίας» [ανέκδοτη].

ΙΣΤΙΟΤΟΠΟΙ

<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1341062>

http://www.venizelos-foundation.gr/images/content/content/venizelos_gymnasium.pdf

<http://webtv.ert.gr/ert1/istorikoi-peripatoi/24apr2018-istorikoi-peripatoi/>

<http://webtv.ert.gr/promo/05ion2018-istorikoi-peripatoi/>

https://www.argolikeseidhseis.gr/2013/10/blog-post_4275.html

<http://www.avgi.gr/article/10811/4599026/e-megale-prodosia>

<https://left.gr/news/oi-kratoymenoi-kommoynistes-tis-akronayplias-kai-egklima-polemoy-ton-metaxikon-arhon>

<https://sarantakos.wordpress.com/2018/04/30/kaisariani/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Βιογραφικά Προσώπων

Μανώλης Γλέζος

Ο Μανώλης Γλέζος είναι αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, συγγραφέας, δημοσιογράφος και πολιτικός της Αριστεράς. Το 1942 ξεκινά γι' αυτόν μια μακρά περίοδος διώξεων, φυλακίσεων και εξοριών. Το 1949 θα βρεθεί και στο Στρατόπεδο της Ακροναυπλίας κατόπιν μεταγωγής του από τις φυλακές Αβέρωφ, μαζί με άλλους κρατούμενους. Εκεί θα παραμείνει για λίγους μήνες γνωρίζοντας μάλιστα το κελί της απομόνωσης αμέσως μετά την άφιξή του. Έπειτα από απεργία πείνας που πραγματοποίησε από κοινού με άλλους κρατούμενους, μεταφέρθηκε στο φρούριο του Ιτς Καλέ της Ακροναυπλίας και από εκεί λόγω της άρνησης λήξης της απεργίας, με ενδιάμεσο σταθμό το Μεταγωγών Πάτρας, μετήχθη στις φυλακές της Κέρκυρας.

Δημήτρης Λιβιεράτος

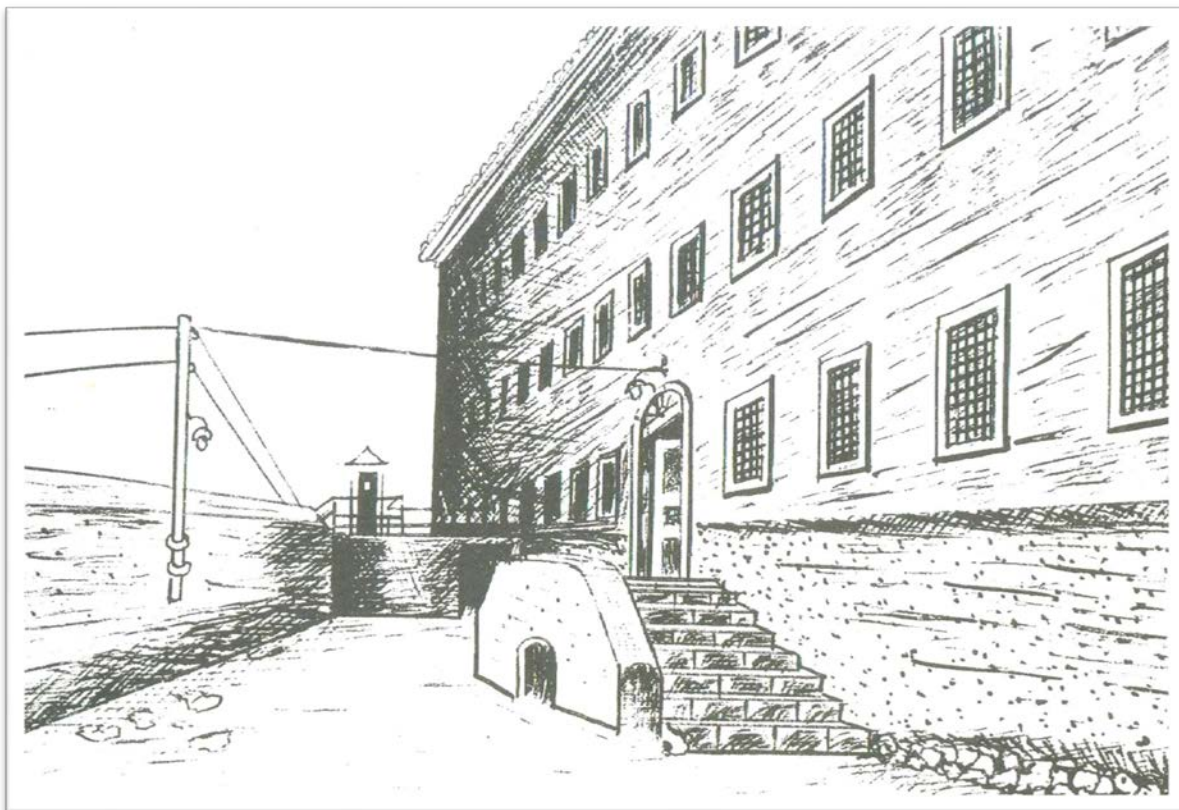
Ο Δημήτρης Λιβιεράτος είναι αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, ιστορικός και ερευνητής της ιστορίας του Ελληνικού Εργατικού κινήματος, Την περίοδο της Κατοχής μετείχε σε μια μικρή ομάδα που αποτελούσε τη Νεολαία του Επαναστατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας. Εξορίστηκε στη Μακρόνησο και αργότερα στην Αφρική. Συμμετείχε επίσης, στην Αλγερινή Επανάσταση. Παρότι ο ίδιος δε βρέθηκε στις φυλακές της Ακροναυπλίας, γνώρισε πολλούς κρατούμενους της πρώτης περιόδου, με τους οποίους αργότερα θα συμπορευτεί ιδεολογικά. Οι Χάρις Αναστασιάδης, Λάζαρος Τουρνόπουλος, Άγις Στίνας είναι κάποιοι από όσους του εξιστόρησαν τη ζωή και τις συνθήκες της Ακροναυπλίας την περίοδο 1937-1943.

Κυριακή Καμαρινού

Η Κυριακή Καμαρινού είναι εκπαιδευτικός στον τομέα της ειδικής αγωγής, διδάκτωρ κοινωνικών επιστημών, και δημοτική σύμβουλος Αλίμου. Στο πλαίσιο της διδακτορικής της διατριβής με θέμα «Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση - Η περίπτωση της συνεχούς επιμορφωτικής διαδικασίας των Ελλήνων πολιτικών κρατούμενων περιόδου 1924-1974», στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών, ήρθε σε επαφή με πολλούς πολιτικούς

κρατούμενους και ερεύνησε σε βάθος τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του έγκλειστου βίου τους.

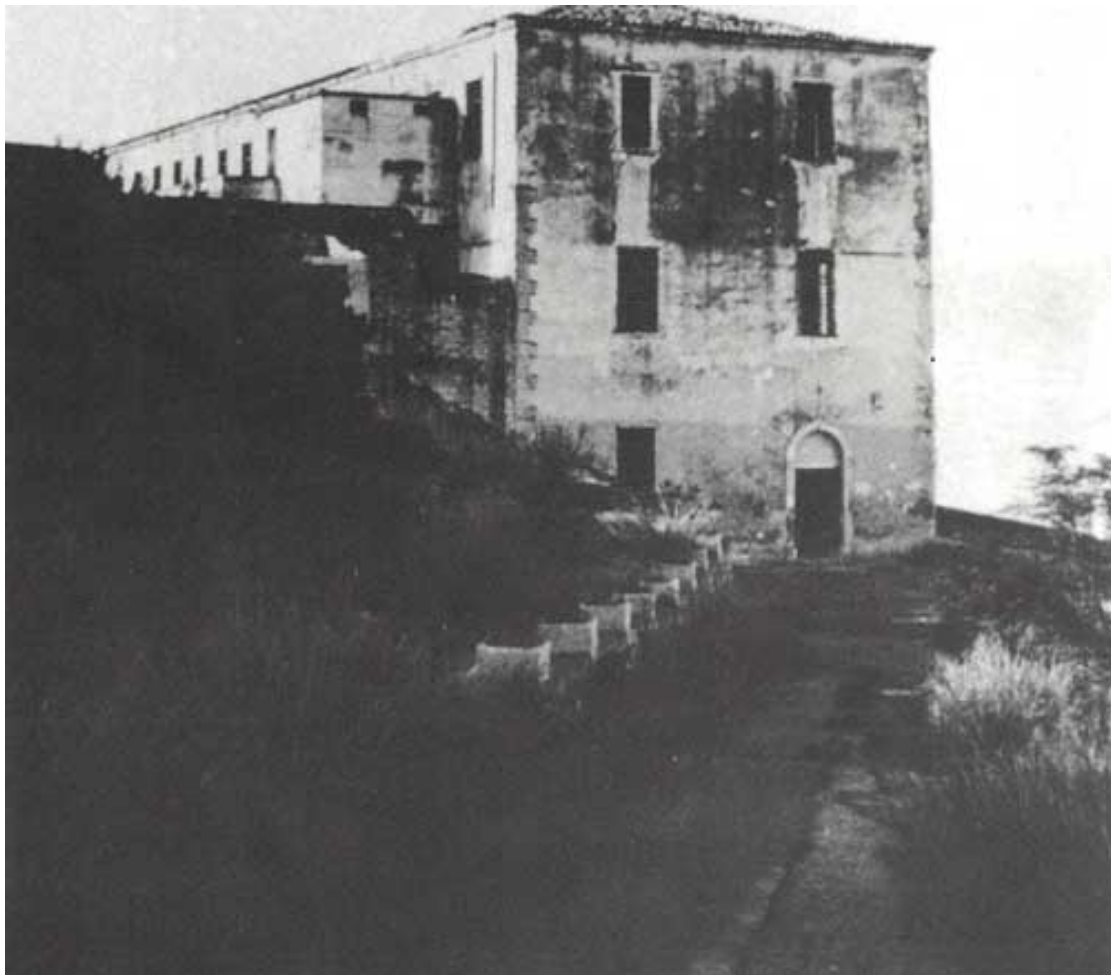
Φωτογραφικό υλικό- Ντοκουμέντα

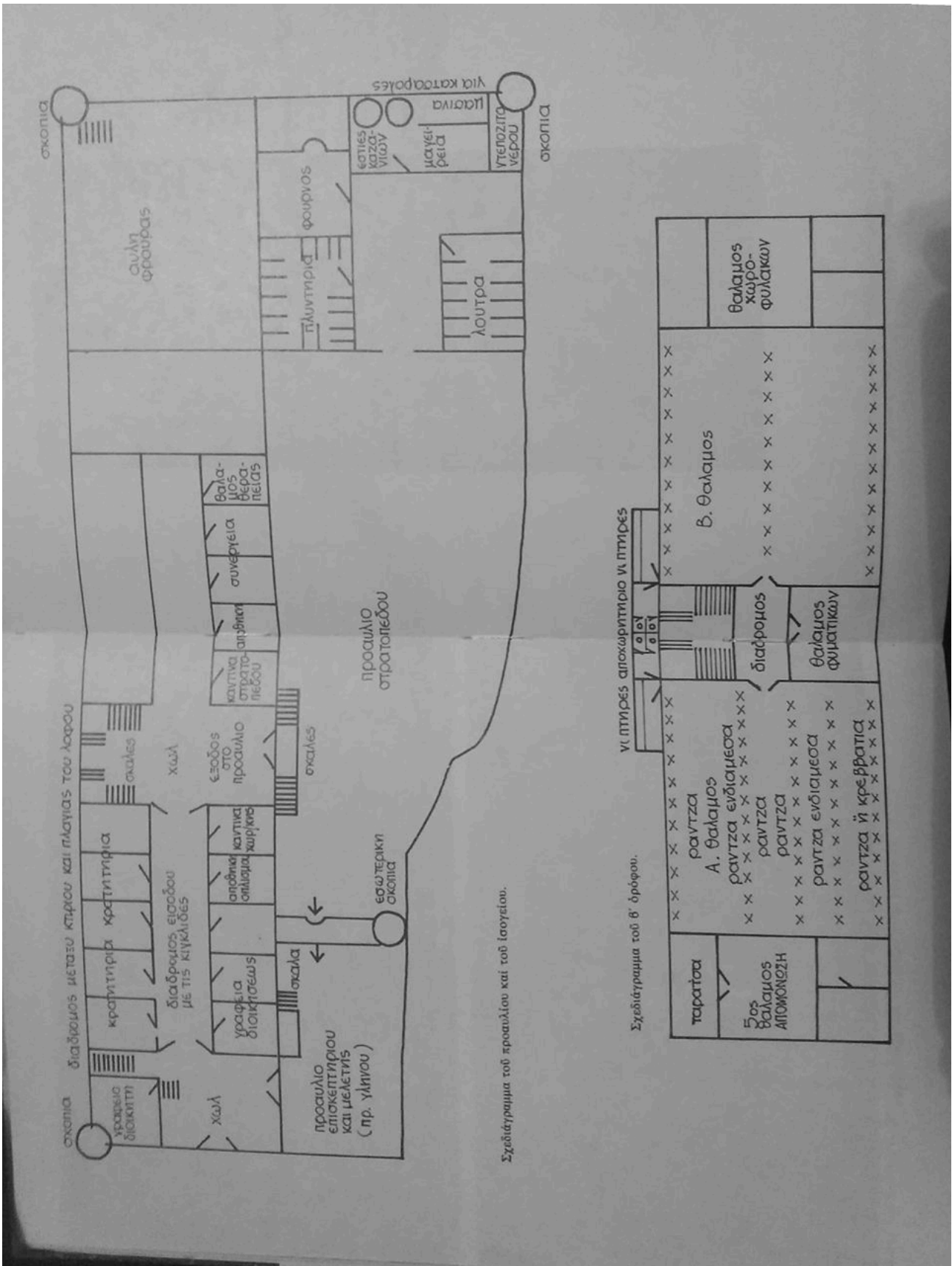
Σκίτσο του κτιρίου της Ακροναυπλίας φτιαγμένο από κρατούμενο. Βρέθηκε στα ρούχα του μετά την εκτέλεσή του την Πρωτομαγιά του 1944

Οι φυλακές της Ακροναυπλίας

Η είσοδος των φυλακών

Σχεδιάγραμμα του προαυλίου και του ισογείου

Την ώρα του φαγητού στον α' θάλαμο

Ομάδα κρατουμένων καθαρίζει πατάτες για το συσίτιο στο προαύλιο

Ημέρα γενικής καθαριότητας στον α' θάλαμο (1937)

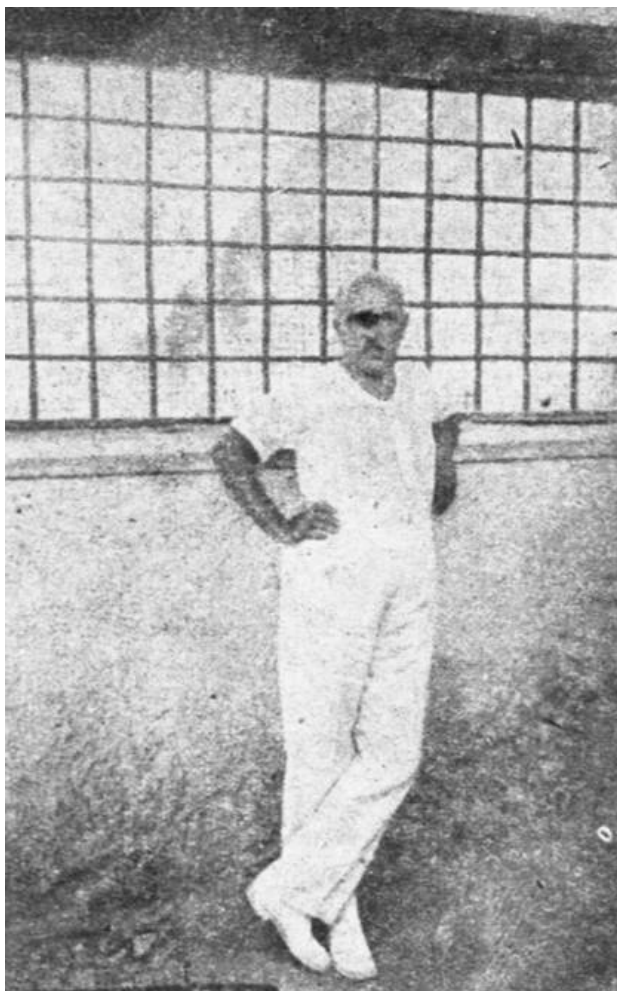
Ομάδα Ακροναυπιωτών στο προαύλιο. Πίσω τους διακρίνεται το Μπούρτζι

**Βιολί κατασκευασμένο στην Ακροναυπλία
από κρατούμενο (1937-1943)**

Γυμναστικές επιδείξεις (22-08-1937)

Ο Δημήτρης Γληνός
στην Ακροναυπλία

Η χορωδία της Ακροναυπλίας

<u>ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ</u>	
1	Μάγος.
2	Μάγθα (φλοτόρ-ουβερτούρα)
3	Κουρσία της Σεβίλλης (Ροσίνι-ουβερτούρα)
4	Η Αρράμπελη (Χορωδία-Όρχήστρα)
5	Είναι στιγμές (Χορωδία-Όρχήστρα)
6	Η Μουσινη (Σόλο Λούλες-Όρχήστρα)
7	Η Άνεμωνη (Σόλο Λούλες)
8	Ντουζέτσι Άλέγκρο (Σόλο κιθάρα Κοτούγκος)

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΒΡΑΔΙΑΣ**
ΤΗΣ 1^{ης} ΓΕΝΑΡΗ 1939

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΕΩΣ
7 μ.μ. Ακριβώς

**ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
Σ Ε
ΔΥΟ ΜΕΡΗ**

10 Μάρτη 1940

Καλλιτεχνική Βραδιά Β' ΘΑΛΑΜΟΥ
31 ΜΑΪΟΥ 1942

Και το πλοίο προχωρεί...
(ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ)

Του σ. Πορφύρη Κονιδυ

ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΟΙΟ ΠΡΟΧΩΡΕΙ!..
(ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ)

Διαγωγή:

Κομῶν καὶ. Σουμαλίδης

Ναυταίλια

Ερυθρὸς Σταυρὸς
Τὸ 24^ο τοῦ Νεοῦτε

Ὁ Παλαιφῆς
Κρέπτιμο

Ξανθὸς - Μελαχρινὸς

Ἐνωβοχίας

Βασ. Αἰωρίδης

Γιαν. Πενταρῆς

Β. Βαλασόπουλος

Θ. Φουτζάκος

Π. Μαυρυγιάννης

Αἰωρίδης - Μαυρυγιάννης

Π. Φουντῆς - Ἐφρανεῆ...

Β. Βαλασόπουλος

Λεων. Μιγιτζῆς

Τραϊφόρος - Μαυρυγιάννης

Τ. Δημητρίου

Πρόγραμμα

Μέρος Α΄

Μουσική

4ο Παγκάρια	Δημοτικό (Χορωδία)
Cavaletie legere	Συμφέ
Τό Τριγωνί	Χορωδία
Γραζωή (Κορομοίρη)	Σοφο (Λουζές)
Κουρέας τής Σεβίλλης	Rossini
Ο Γιάννος κ' η Παχώρα	Δημοτικό (Λουζές)
Το Γιουύρι τής Άρτας	Δημοτικό (Χορωδία)

Μέρος Β΄

« ΚΝΟΥΣ ἢ Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ »

Κωμωδία ἐν τρεῖς (3) πράξεις

τοῦ Jules Romains

Πίχες σημειώσεις για το συγγραφέα και το έργο του

Ο «ΚΥΟΧ» ή κωμωδία αυτή του Jules Romains τελευταίο έργο, είναι από τα τελευταία και τα σπάνια του Γαλλικού θεάτρου «Εάν έβουθε σήμερα ο Μολιέρος - έιπε ένας κριτικός - θα έγραφε κωμωδίες σαν αυτή» και σημειώνω ο Jules Romains με τις λίγες σκληρά δαιμόνιες κωμωδίες που έχει δώσει ως τώρα, μπορεί να θεωρηθεί γεός Μολιέρος. Η βιαιότητα αυτή προκύπτει της σημερινής Ιατρικής, έχει κάτι το μεγαλομυές. Ο ΚΥΟΧ, ο παράξενος «Ιατροσχεδός» καταπατά σύμβολο. Είναι βέβαια ένας ψευδοϊατρός χωρίς άδεια και χωρίς δίπλωμα - και με Γαλλική ελαφρότητα ο συγγραφέας τον παρουσιάζει κομποχαινίτη για τα μη δικτύου οι σκηνοί γιατροί. Το «Ιατρικό πνεύμα» που ανακαλύφθηκε και καλλιεργήθηκε απ' αυτόν καθώς και το έμβλημα «Κάθε άνθρωπος είναι ένας αδελφός· οι υγιείς είναι αδελφοί που δέ το γράβουν» είναι πραγματικά το πνεύμα και το έμβλημα της σημερινής Ιατρικής.

(κριτική «Κείσ Εστίας»)

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΕΝ ΕΕΜ' ΕΕΩ

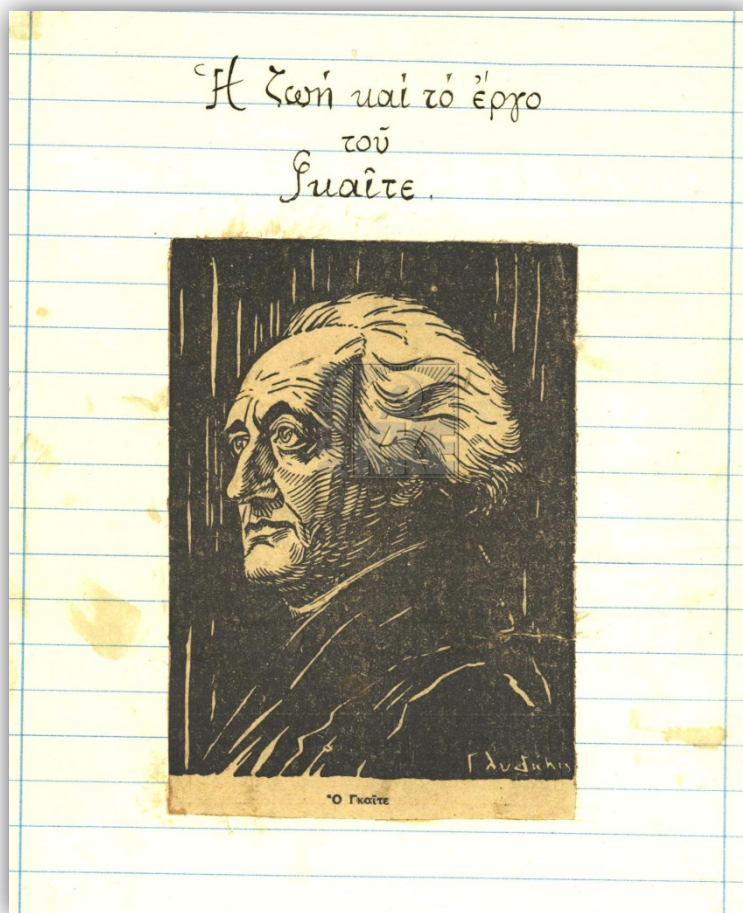
"Η

Η ΑΦΕΒΚΗ

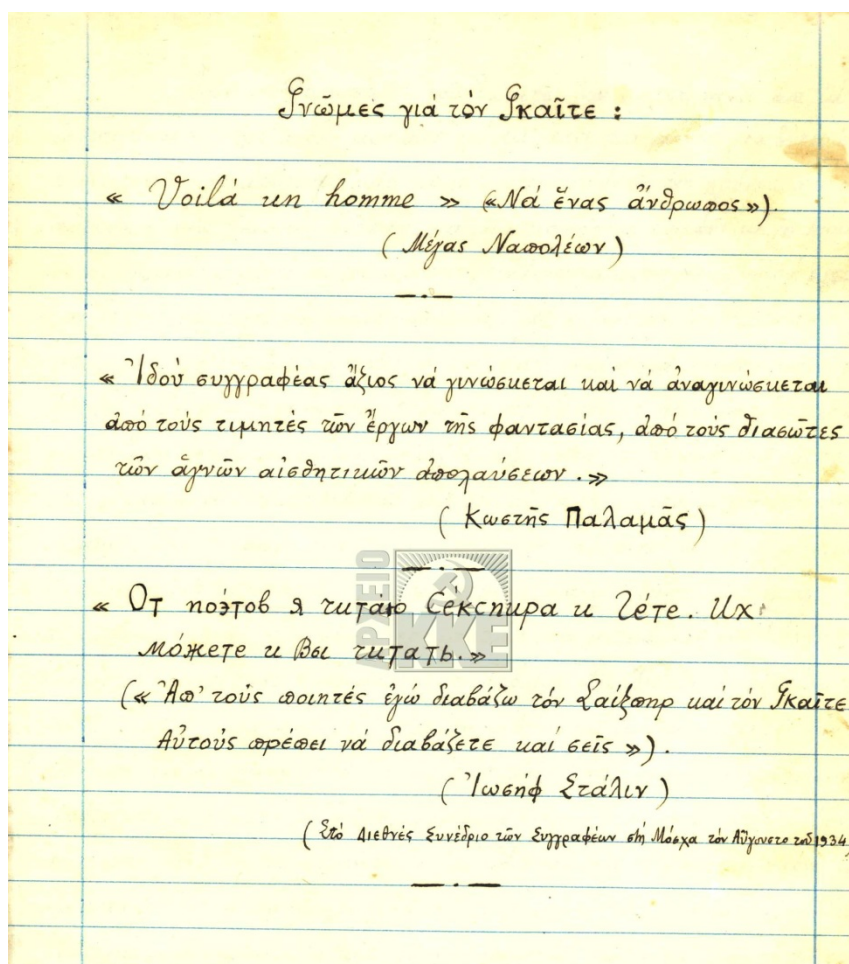
Πάρα σε τρεις Πρόξεις.

Ο «Μαουρίτσιο» και ο «Φερούτσι»,
υποδυόμενοι από τους Ν. Τάγκα και
Γ. Κουτούγκο για τις ανάγκες
μουσικοθεατρικής παράστασης

Το χειρόγραφο με την ανάλυση για τον Γκαίτε και το Φάουστ

1

Τόν « Φάουστ » τῷ Γκαίτε τόν μετέφρασα ἀπὸ τῆς
 Γερμανικῆς εἰς ἑλληνικὴν ἐν δύο χρόνιοις, ἕτσι γιὰ μένα, γιὰ ἐντελῶς
 πορωθεὶς μου ἀσφάλεια, γιὰ μαζὴ χρησιμοποίησιν τοῦ χρόνου αὐτῆς δι-
 αδέχομαι ἐδῶ μέσα εἰς φυλακὴν, γιὰ μιὰ διατήρησιν ἐσφαλῆς μετὰ τῆς Γερμα-
 νικῆς γλώσσης — γιὰτί ἂν τὴν ἀφήσεις, εἰς ἀφήσει καὶ αὐτὴ μετὰ τῆς σειράς της —
 καὶ δίχως καμμιά ἀσφαλῆς ἐπιβίωσιν. Τόν « Φάουστ » τόν διάβασα πο-
 λὲς φορές, μὰ δὲν τόν χόρτασα ποτέ. Κάθε νέα φορά αὐτὸν διαβάσω,
 νοιώθω καὶ αἰσθητὴ ἡδονή. Ἐξω, ὄντας ἐλεύθερος, δόξω εὐσεβῶν, ἔσχα
 γερμανικῶν ἀποχρῶν καὶ ἀμελείας, δὲν ἀξιώθηκα νὰ τόν διαβάσω, οὔτε
 εἰς γερμανικῆς — γιὰτί βέβαια τότε δὲν ἤξερα τὴν γλώσσαν — μὰ οὔτε καὶ
 εἰς μιὰ ἀπὸ τῶν τόσων καὶ τόσων ἀραιῶν μεταφράσεων τοῦ εἰς ἑλληνικῆς,
 ὅσων εἶπαι τοῦ Χατζοπούλου, Προβελιγγίου, Καζαντζάκη, Μέρμηκα,
 Λάμψα, κ.τ.τ. Ἐδῶ εἶπαι Ἀκροναυαγία μιὰ μετάφρασις τοῦ Φάουστ, ἣς
 ἀπὸ τῆς, τὴν παρέδωκε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ βιβλίου τὴν διεύθυνσιν τῷ στρατο-
 πέδῳ, ὅπου ἡ τελευταία μᾶς ἔπρε τὰ βιβλία καὶ μᾶς ἀποχόρευσε τὴν
 εἰσαγωγὴν καὶ ἀνάγνωσιν καὶ ἐντύπωσιν ὑψιμοῦ. Καὶ οἱ πορνοκριμῶς ἐν-
 τρυφῶς μου, αὐτὸν κατεῖχε τὸ βιβλιαράκι « Φάουστ » εἰς γερμανικῆς, δὲν τὸ
 παρέδωκε εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἢ ἀπὸ τῆς μωρίας καὶ
 πένθους διὰ τὰ ὄφθαλμα, ὡς γὰρ εἶπαι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἡ ἀναμάλυνσις τῶν
 ἦταν γιὰ μένα εὐρημα. Τὸ διάβασα μετὰ ἀσφαλῆς καὶ μετὰ, ἀρχικῶς νὰ τὸ
 μεταφράσω εἰς ἑλληνικῆς μετὰ τὴν βοήθειαν ἑνὸς κοινῶν γερμανο-ἑλληνικοῦ
 λεξικοῦ, δίχως εἰδικὸν λεξικὸν γιὰ τόν Φάουστ (Faust-Wörterbuch), δίχως νὰ
 ἔχω ὑποῖμι μιν εἰδικὰ βιβλία « Σχόλια γιὰ τόν Φάουστ τῷ Γκαίτε »
 (Kommentar zu Goethes Faust), τέλος χωρὶς κανένα βοήθημα. —

Ἄν καὶ τὴν μετάφρασιν τὴν ἔκαμα ἀπὸ δύο ἐτῶν, ὡστόσο δὲν τῶρα
 νὰ τὴν ἐμφανίσω εἰς τὴν Ἀκροναυαγίαν δημοσίως, γιὰτί τὸ δια-

Handwritten notes in the top left corner, possibly including the name 'Μαρία'.

Nº 8

ΔΕΛΤΙΟ
ΕΥΖΗΤΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΒΟΥΚΑΡ ΓΙΑ ΤΗΣ ΚΑΦΕ

Αεροναυγία: Οκτώβριος 1940

Τα χειρόγραφα από τα
«Τετράδια Ακροναυπλίας»

Η ΠΑΡΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ.

ια της θεωρητικής πάλης στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος
ζει ότι οι συζητήσεις πάντα σε συγκεκριμένα προβλήματα και μόνο
πρην ν' αποκαλύψουν. Α' όλο τους το βάθος τες διαφορές και να επι-
δρομή διαμόρφωση των θεωρητικών τάσεων. Πολλές φορές έχει επι-
κυφωσία σε θεωρητικά ζητήματα, που δεν είχαν άποψη ένα γενικά
από διαφορές, για ν' αποκαλυφθούν όμως βαθύτατες διαφορές. Όταν
ερε να ανακαταγράψουν πολιτικό χαρακτήρα δι' όταν αυτά γίνονται απο-
η δραστηριότητα των μαζών. Ζητήματα της άριστης αντιποδότησης
και υφίσταται που δημιουργήθηκαν στο εσωτερικό της προοδευτικής παρ-
αυτό το φαινόμενο. Προβλεπόμενα γὰ τες συνέπειες του παρόντος
ση του Νιν μέσα στον εμφύλιο ισπανικό πόλεμο. Ένα παράδειγμα
έχει παρουσιάσει και η σημερινή μεταξύ μας συζήτηση πρό πάντων
χρόνιων. Η εμφάνιση μας στες γενικοί προγραμματικές απόψεις
κατά τες πολλές φορές απ' όλους διακρυχθή. Αυτό όμως δεν εμπίπτει
μεγαλύτερες διαφωνίες σε μια σειρά προβλημάτων. Η άσκηση επί τω
επισημασμένα και που υστερείται ότι έπρεπε να είμαστε μετριο-
παραρτημένων και το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στην ηγετική και στην
έρε, κατά τωμάς ανακαταγράψουν, αλλά για για να εμπίπτει σε τωμάς